

BAJAI HONPOLGÁR

2007. március

XVIII. évfolyam 3. (197.) szám

Ára: 200 Ft

Hóvirágok a Vajdas-torkolat közelében

Fotó: dr. Nebojszki László

Szeressük okosan a vadvirágokat!

Az idei rendkívül enyhe tél után hamar megjelentek a tavasz hírére hozó korai virágok. Nemcsak családi házak kertjében, hanem a szabad természetben is. A Duna menti ligeterdőkben többfelé látni a fentihez hasonló, szemet gyönyörködtető hóvirágtakarót. De nem mindenütt van így. Sok hagyományos természetben hiába keressük már ezt a szép virágot, mint ahogyan az ibolyát, gyöngyvirágot is.

Régi szokás ilyentájt, főleg nőnapon, hóvirágcsokorral kedveskedni szeretteinknek, ismerőseinknek. Ki gondolná, hogy ez az ártatlan szokás bajt is okozhat?

Pedig ez történik. A keresletet kielégíteni akaró ügybizalom és főleg a minél nagyobb haszonra vágyó mohóság szerte az országban sok helyen elpusztította már ezt a tavaszi látványosságot. Lelkiismeretlen „gyűjtögetők” tövestől, hagymástól csupálják, földgylaival túrják ki a virágokat. A mi kényeinkön ilyen dúlás talán még nem történt, de másféle veszély itt is van. Aki ugyanis piacra szánja a virágot, igyekszik a legszebb példányokat leszedni, s ezzel hosszabb távon szintén kárt okoz: szegényíti, sorvasztja az állomány életképességét.

A létét fenyegető veszélyt felismerve az Európai Unió a hóvirágot felvette a természetvédelmi szempontból jelentős növényfajok listájára, s ennek nyomán egy hazai miniszteri rendelet 2005 szeptemberében pénzben kifejezett értékét egyedeenként 10 000 forintban állapította meg. Talán ezzel sikerül gátat vetni a további pusztításnak.

Azt javaslom, szeressük továbbra is a hóvirágot, de ne gyorsan hervadó csokorban, hanem eredeti élőhelyén, a természetben.

B. L.

„Viam meam persecutus sum, ezért ölnek meg...”

200 éve született Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök

1847-ben Kossuth Lajos a következőket írja egy levelében a főrendi ellenzék vezéréől Wesselényi Miklósnak: „Barátom, ez ember előtt kalapot veszünk, a legvártnál nagyobb körülményekben is élelélésű, mint a hiúz, maga elhatározásában sebes, mint a villám, s aztán szilárd és hajthatatlan, mintha minden idege vasból volna.” A reformkor másik karizmatikus alakja, Széchenyi István viszont csaknem ugyanebben az időben ezt írta naplójába: „Sokan vannak, kik szenvedélyesen belekötöttek Batthyány Lajosba, s lelőnék. Én is.” Kortársai semmiképp sem maradtak tehát közömbösek Batthyány Lajos gróf iránt, akit alig néhány hónappal később a sors Magyarország első felelős miniszterelnökévé emelt, hogy aztán újabb néhány hónap múlva fogság, majd mártírhalál legyen az osztályrésze. A reformkor politikai harcainak egyik vezéralakja, a magyar szabadelvűek egyik legkíválóbbika éppen 20 évvel ezelőtt született. Batthyány mindössze 42 évet élt, s alig fél évig volt kormányfő, mégis maradandó nyomot hagyott maga után. Írásmunka a kiváló államférfi pályájának csak néhány epizódján tekinthetünk végig.

Batthyány Lajos 1807. február 11-én (más források szerint 10-én) született Pozsonyban az egyik legvagyonosabb és legelőkelőbb magyar arisztokrata családban. Szülei, Batthyány József és Skerlecz Borbála nem sokkal fiuk születése után különváltak, apja korán meghalt. Ifjúkorát meg lehetne beírni a család felé, „vig özvegyként” élő anyjával folytatott viszályra, aki korán eldobta magától, és örökségéből is igyekezett kiforgatni kisebbik gyermekét. Lajos 1815-1826 között Bécsben, Győrött, majd a zágrábi jogakadémián tanult, aztután egy időre katonai pályára lépett. Egészzen fiatalon hat nyelven beszélt; igaz, eleinte épp a magyarul küszködött a legjobban. Az édesanyjával folytatott pereskedés lezárása és nagykorúvá válása után 1831-ben vette át rendkívüli gazdag atyai örökségét, amelynek legnagyobb része Vas megyében volt. A birtokainak központjához, Ikervárhoz tartozó uradalmi egymagában 15 ezer holdas volt. Birtokainak korszerűsítésére nagy energiával vágott bele: ipari növények, cukorrépa termesztését vezette be, majd cukorgyárat is létesített, és ő hozosította meg a selyemhernyó-tenyésztést is. Közben többször hosszabb-

Gróf Batthyány Lajos

rövidebb külföldi utakra (Nyugat-Európa, Közép-Kelet) is vállalkozott. 1834-ben vette feleségül Zichy Antónia grófnőt, s ezzel egy újabb dúsgazdag családdal került rokonságha. Házasságából három lánya (Antónia, Amália és Ilona) és két fia (Ákos és Elemér) született, de Antónia és Ákos még kisgyermekkorában meghalt. Már az 1830-as években megismerkedett Széchenyiivel, Wesselényiivel és más ellenzéki arisztokratákkal. Világképeinek formálásában jelentős szerepet játszott bécsi filozófusainak, Nikolaus Mäller, valamint a liberális gondolkodó, Jeremy Bentham által meghirdetett utilitarizmus (haszonelvűség) ideológiája. Az arisztokrata kulcsszerepét az egész nemzet szolgálatában látta, az általa ideális államformának tekintett monarchikus demokrácia kialakításához ugyanis nélkülözhetetlenek látták az első rend politikai felkészültségét, tapasztalatait, gazdasági és társadalmi súlyát.

A közéleti iránti érdeklődését mutató ifjú gróf az országos politika színpadán az 1839-40-es országgyűlésen jelentkezett először, ám ekkorra már átgondolt programmal rendelkezett, s felszólalásai révén hamar az ellenzék egyik vezérévé válhatott. Tevékenysége 1839-től fel is keltette az osztrák titkosrendőrség figyelmét, hogy többek között ilyeneket írt róla: „Az egész főnemesség között talán leginkább Batthyány Lajos hódol a demokrácia-Elberális alapelveknek. (Ezt nem dicsegetnek szánták. M. J.) Szemből az

akasztófa tükröződik.” Későbbi sorsának ismeretében különösen megdöbbentő ez az „elberalítás”. A titkosrendőrök azt is tudni vélik, hogy a polgári átalakulás melletti elvi elkötözöttsége miatt konzervatív körökben a háta mögött „Louis Egalité”-nek (Egyenlőség Lajosnak) csúfolták.

Aktívabb politikai szerepvállalását jelzi az is, hogy 1841-ben Pestre költözött, ahol kibérelte a Hatvani (mai Kossuth) és a Szép utas sarukán álló Cziráky-palotát, amelyben később miniszterelnökként is lakott. Kossuthal ekkortájt ismerkedett meg, s bár nem mindenben értettek egyet, lényegében szövetségessékké váltak. Az 1843-44-es országgyűlésen több fontos kérdésben is (egy cenzúra nélküli országgyűlési hírlap létrehozása, a városok képviselőitől elvontak, a városok képviselőitől elvontak) komoly erőfeszítéseket tett a reformokra, de javaslatának nagy részét a főtábla elutasította. Azt viszont a konzervatív osztrábról is elismerte, hogy Batthyány „meg a tekintettel is vezet a főrendi ellenzékot”. Az önálló magyar ipar fejlesztését – Kossuthhoz hasonlóan – ipa is szívéigények tekintetében, így nem meglepő, hogy nevével ott találjuk a Gyáralapító Társaság igazgatóválasztmányában is, s a Védőegylet ötletadói között is. (A Védőegylet elnökévé is rókánát, Batthyány Kázmér választották meg.)

Az 1840-es évek közepétől munkáját nagyrészt az ellenzék egységesítésének, majd párttá szervezésének szentelte. Batthyány elnököt azon az 1847. március 15-én rendezett konferencián is, amelyen elfogadták az egységes ellenzéki program, az ún. Ellenzéki Nyilatkozat alapelveit. Batthyány hamarosan az országos ellenzéki Középponti Választmány elnökévé tehetett részt a pártszervezésben és a közlelő országgyűlés követválasztásának agítációjában. Itt nem sajnálta az anyagi áldozatokat sem, hiszen az Ellenzéki Nyilatkozat nyomtatásának költségeit ő fizette ki, és abban is komoly – anyagi – szerepe volt, hogy Kossuthot Pest megye egyik követvévé válasszák. Ennek ellenére nem törekedett népszerűsítésre, és igazán szoros barátságot sem épült senkivel.

Az 1847 őszén megnyitott országgyűlésen (az utolsó rendi parlamenten) az ellenzék döntő áttörésben reménykedett, és a főrendi ellenzék szellemi vezéréként Batthyány különböző szavazatokat nyújtotta be magát a küzdelmekbe. Célszerű érdekében

nem volt idegen tőle a provokatív eszközök igénybevétele sem, stílusát olykor erőszakosnak, parancsolónak minősítették, ám következetesen ragaszkodott az ellenzéki program fontos elemeihez. Így pl. Kossuth – egybeként mellett a kötelező örökösöltséget tartalmazó – 1848. március 3-i felirati javaslata mellett azzal érvelt, hogy amennyiben a javaslat a felsőházban elbukik, maga áll a parasztok és kisnemesek élére. „Módorában büszke és főnőfájó, szenvedélyes, de egyszersmind szilárd és megfontoló, megvetette a beteges népszerűség tapsait. (...) Természetnél fogva nemes és fennkölt hajlamú, s nagy értelmességgel és az ítélőre kíváló képességével felruházva, áthatva saját becsének érzetétől, ki ha egyszer azt vélte, hogy igaz van, oly makacsossággal tartotta fenn elhatározását, melyet legyőzni nem lehetett.” – írta róla Bathányi Kázmér.

Az 1848. március 13-ai bécsi forradalom kitérőkre is gyorsan felismerte, hogy az osztrák kormány megrendült helyzete esélyeket kínál a reformok kibarcolására. Ezért is keresett kapcsolatot mind a pesti Ellenzéki Körrel, mind a radikális pesti ifjúsággal, bár épp a reformok érdekében nyugalomra szóllította fel őket. Másnap Kossuth a pozsonyi Zöld Fa vendéglő erkélyéről már mint Magyarország leendő miniszterelnökét mutatta be a tömegnek. Erre a kinevezésre ugyan pár napot várni kellett, ám a pesti forradalmi események hatására István nádor – az államkonferencia jóváhagyása nélkül, de az uralkodó engedélyével – március 17-én kinevezte Magyarországot első független és felelős miniszterelnökké.

Kormányra névsorát március 23-án terjesztette a magyar országgyűlés elé. Ez nem volt könnyű feladat, hiszen arm türekedett, hogy az ellenzék csaknem minden irányzata képviselve legyen benne, csak-hogy személyes antipátiákkal, évek óta tartó vitákkal szembe kellett néznie, és persze a névsort Bécsben is el kellett fogadtatnia. Bathányi Lajos 1848. április 7. és október 3. között állt a magyar kormány élén, és részesedővé vált a meginduló törvényalkotási folyamatoknak. (Mészáros Lázár állítólag történő hazatéréseig a hadügyeket egyébként maga Bathányi vezette.) Nem volt könnyű helyzetben, hiszen egyensúlyoznia kellett egyfelől Bécs és Magyarország, másfelől a magyar politikai elit radikális és konzervatív tagjai között is. Mindegyikkel szemben elsősorban a törvényesség és az alkotmányos monarchikus irány védelmében állt ki, olykor perázis szócsatákkal is felváltva.

A miniszterelnök és kormánya,
1848. április

Miniszterelnökségének hónapjairól 1848 bőbeségs szakirodalmi köteteket tölt meg, igaz az elmúlt korok történetírása Bathányiról némileg eltorzított képet őrzött meg. Miközben a nála kétségkívül radikálisabb Kossuthot az elmúlt rendszer is püdesztésre emelte, addig a miniszterelnökről az a kép terjedt el, hogy konfliktuskerülő, a békeség érdekében kompromisszumokra is kész politikus volt. Ebből csak annyit igaz, hogy valóban igyekezett Bécs és Budapest között a törvényesség eszközeivel, erőszak nélkül rendelkezni, ám az áprilisi törvényekből jöttányit sem kívánt engedni. A magyar álláspont érdekében olykor heves szóváltásokba keveredett a Habsburg-ház egyes tagjaival is, akikkel családját egyébként is egyenrangúnak tekintette. Az áprilistól egyre gyakrabban elmégesedő vitákban megalapozott jogi tudással érvelt, követelt, de néha helyzetével visszaélve zsarolt is. Sőt egy alkalommal a kamarilla fejeiként számon tartott Zsófia főhercegnőt a teremből való távozásra kérte (!), amikor Innsbruckban az uralkodóval kívánt tárgyalni. Idehaza sem volt könnyű helyzetben, hiszen egyfelől vissza kellett (volna) fognia a radikálisokat, másfelől reagálnia is kellett az egyre hevesebb nemzetiségi megmozdulásokra és felkelésekre is. Bár a köztudat inkább Kossuth nevéhez kapcsolja az önálló magyar hadsereg megeresztését, Bathányinak is fontos szerep jutott ebben, amikor júniusban elrendelte az önkéntes nemzetőrség tábori szolgálatát, akiknek ezután a kiképzése is a sorkatonaság mintájára történt. (A pákozdi csatában részt vevő erőknek immár 60%-át honvédek alkották.) Szeptember folyamán pedig jóváhagyta a katonaság ellátásához szükséges ötförintos papírpénz kibocsátását. Kossuthral népszerűség nem vetekedhetett, ám ez főleg gyen-

gőbb szónoki képességeivel magyarázható, minisztertársa, Szemere Bertalan szerint ugyanis „...arra, hogy csodált szónok legyen, ő a legszükségesebb külső eszközökkel sem bír. Hozzá nyelvtől készütségs hiányzott – mint egy szép hang is –, mert midőn indulatba jöve, szava sító lett, midőn pedig komoly, ünnepélyes akart lenni, szava rekedt és tompa lón. Észszeri nyilvános üléseken ő ritkán szólt, de midőn szólt, mindig egy eldöntőre a kérdést, vagy természetesen változtatott rajta.”

Bathányi azzal is tisztában volt, hogy Bécs áprillisa csak kényeztérhelyzetben szentesítette a magyar alkotmányt, és az itéliai és csehszlovák helyzet rendezésével annak visszavonásán (vagy legalábbis a magyarok számára hátrányos módosításra) készült. Ennek ellenére még szeptember folyamán is többször is kísérletet tett a magyar-osztrák viszony tisztázására, ám az udvar érdemi kérdéseiről nem kívánt vele tárgyalni, miközben Jellasics horvát bán már a Magyarország elleni támadásra készült. Kudarcát látva Bathányi benyújtotta lemondását, igaz, eleinte abban a reményben, hogy egy mérsékeltbb összetételű kormány élén új megbízást kap, ám az uralkodó ezt a névsort is elutasította. Utolsó miniszterelnöki tevékenységét nem kísérte sok szerencse; szeptember 28-án egy félreértés miatt nem tudta megakadályozni az V. Ferdinánd által – törvénytelenül – a Magyarországon állomásozó seregek főparancsnokává kinevezett Lamberg Ferenc gróf felkölését, és Jellasicsot sem tudta lebeszélni támadása folytatásáról. Ezt követően Bathányi Bécsbe távozott, ahol október 2-án ellenjegyezte az utódjál kiszemelt Vay Miklós kinevezését, majd végleg lemondott hivataláról. Eleinte azt tervezte, hogy feleségével Svájcba utazik, de az október 6-ai bécsi forradalom hírére csatlakozott egy Vay megyei népfelkelő csapatához, igaz, pár nap múlva lovasbalesetet szenvedett, így sem a Jellasics elleni harcokban, sem más harci cselekményekben nem vett részt.

Október elején így tervezte, hogy visszazavonja a politikáitól, ám decemberben a sárvári képviselő-testület lemondása után is öt jelölt országgyűlési követnek, így visszatért a Bécs által törvénytelenek tekintett működő parlamentbe. (V. Ferdinánd október 3-án a magyar országgyűlést – az áprilisi törvényeket megsérte – felszátta, ám a parlament ennek alkotmányjelenségére hivatkozva tovább működött.) A radikális sajtóban hecckampányt indítottak ellene, de tisztázta magát a gyanúsítások alól. Decemberben már részt vett a honvédelmi haború folytatásáról szóló tárgyalás-

sokon, és ő indítványozta, hogy a parlament köldökét megessen Windisch-Grätzhez a tárgyalás rendezés érdekében. A küldöttségnek maga Batthyány is tagja lett, ám mindenképp jelzésértékű volt, hogy a császári főparancsnok – egyedülként a delegáció tagjai közül – magánemberként sem volt hajlandó fogadni. Arról is értesülhetett, hogy dunántúli birtokait a kontonáság megszálta, iratait pedig elvitte. Ennek ellenére az országgyűlés Debrecenbe költözése után is Pesten maradt, ahol 1849. január 8-án osztrák katonák letartóztatták, majd Budán fogságba vetették. Míután úgy ítélte meg, hogy mindenfajta dicszívesítés ellenében, bízott benne, nem érheti komoly büntetés. Igaz, az udvar és a bécsi lapok azt is terjesztették róla, hogy pénzen vásárolta meg az október 6-i bécsi lázadást, illetve hogy király vagy nádor akarja lenni, ezeket a vádakat azonban nem lehetett rábizonyítani.

Batthyány kihallgatását már Budán megkezdték, ahol összesen 9 alkalommal szembesülhetett a váddal, bár ekkor a katonai bíróság még viszonylag méltányosan bírt vele, ugyanis nem vizsgálta sem miniszterelnöki, sem pedig október 3-a utáni tevékenységét, csak „magyar-osztrák államszerződés ellenében támadt magyarországi zűrzavart” kiűzöttségében járó felelősségét vizsgálták. Ebben azonban a hadbíró, Ludwig Ritter Leuzendorf nem talált igazí kivételment, és azt javasolta, hogy miniszteri működése ne tényleg törvényszéki vizsgálat tárgyává, legfeljebb mint magánember legyen büntetőeljárást alá vonva. E javaslatát azonban az akkor Olmützben székelő udvartól elutasították, és a további tárgyalásokon már a hadbíró is jobban alkalmazkodott udvari elvárásokhoz, mint a jogi normákhoz.

A hadi helyzet változásai folytán (a magyar honvédség 1849 tavaszán újra Pest-Budáig nyomult előre) a politikai foglyokat elszállították Budáról. Batthyányt katonai kísérettel vasúton és kocsiakon a krajnai Laibachba (Ljubljana) szállították, de később egy ideig Pozsonyban, majd a morvaországi Olmützben (Olmouc) tartották fogva. Korabeli népszerűségére jellemző a következő eset. Amikor a foglyokat szállító menet a Vas megyei Jánosheza községbe ért, a fegyveres nép nagy tömege csődült össze, s követelte Batthyányt és fogolytársainak szabadon bocsátását. A klsérő tiszt rávette a grófot, hogy tartson beszédet a néphez, és nyugtassa meg a tömeget. A talpaj ümber még erre is kész volt, a nép meggyugodott, és hagyta elvonulni a szomorú karavánt.

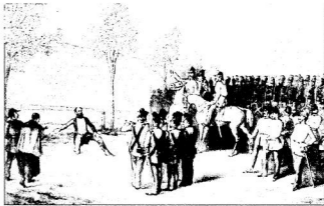
A volt miniszterelnök pere 1849. augusztus 16-tól 22-ig tartott, és számos tekintetben a koncepciós perek jegyeit viselte magán: képtelen vádakat emeltek ellene, kétes hitelességű tanúkat vonultatnak fel, miközben nem volt saját védője, és nem volt lehetősége a másodfokú perorvoslatra sem. A hadbírósg végjainak nagy részét Batthyány éles elmével cáfolta (egy részüket emítt végül ejtették is), ám ekkor olyanokat hánytak a szemére, hogy betartotta a törvényeket (!), ugyanis „ez idő tájt az efféle aggyályokon túl kellett volna tenie magát” vagy „nem lett volna szabad rokonszenvet éreznie Magyarországra és a magyar nemzetre iránt” (!). A magyar országgyűlésben való újbóli részvételét pedig úgy értékelték, hogy „még a legjobb végőél sem igazolja a gonoszot elkövetését”.

Ennek alapján nem lehet meglepő, hogy Leuzendorf hadbíró Batthyányt felségárulással védolta meg, és a kötélt általi halálbüntetés kiszabását javasolta számára teljes vagyonelkobzással együtt. A bíróság itt egyébként saját joggyakorlatával is ellentétes módon járt el, hiszen más esetekben (például a fogságba esett főispánok esetében) csak az október 3. és az április 14. utáni tevékenységet ítélte meg súlyosnak. Batthyány viszont október 2-án már lemondott hivataláról, áprilisban pedig már régóta fogságban volt, így a függetlenségi harcnak semmilyen módon nem lehetett részese. Elítélése (ami nem lehetett kérdéses) nem is annyira saját tevékenységének, mint magának a forradalomnak szólt: egyfelől példát kívántak statuálni, másrészt mintegy a Bécs kezére nem került forradalmárok (főleg Kossuth) helyett kellett leszámlálni vele. A bíróság

augusztus 30-án egyhangúlag hozta meg a bíró által javasolt ítéletet, bár egykétkegyelmi kérvényt is csatoltak hozzá. Ez utóbbi többek között arra hivatkozik, hogy egykezett szembeszegülni a náknál sokkal bűnösebb Kossuthal, néhol az osztrák kormány néhány intézkedése is „megmagyarázhatatlan” volt, továbbá személye a közéletben jelentéktelenné vált, így veszélytelen a dicsárára. Az ítéletet végül Pesten hirdették ki.

A kegyelemben bízni naivitás volt, a kegyelmezési jogkörök magához vonó Haynau a kérvényt elutasította. Muga Batthyány is – akit megdöbbenett az ítélet szigorja – csak abban bízott, hogy esetleg a Komáromot ekkor még védő Klapka tud amnesztiát kiharcolni az erőd feladásáért cserébe.

Az egykori miniszterelnök kivégzésének napját Haynau tudatosan időzítette 1849. október 6-ára, Latour osztrák hadügyminiszter megállásért elfordulójára, és a „lázdók” megemlékezésének része volt az is, hogy az ítéletet Pesten kívánta végrehajtani. Batthyány búcsúlevelében ezt írja feleségének: „*Nam meam perscutus sum* [véggigmentem az utamon], ezért ölnék meg.” Batthyáyné ezután tört juttatott be a fogdába férjének, aki azzal a nyakán megebezte magát, de nem halt meg. A seb azonban olyan mély volt, hogy az akasztást nem lehetett végrehajtani, így a katonai kerületi parancsnok a golyó általi kivégzés elrendelése mellett döntött. (A szimbolikus dátum miatt az ítélet végrehajtás nem merték elhalasztani.) Batthyányt így végül október 6-án este 6 óra körül lőtték agyon az Újépületnek nevezett börtönakasztárya mellett fapiacon. (Az azzal lebontott épület helyén ma a Batthyány-örökneves áll.) A méltóságát

A miniszterelnök kivégzése (1849. október 6.)

utolsó pillanatig megőrző miniszterelnök a következő szavakkal maga vezényelt tüzet: a kivégzőosztagnak: „Allez Jáger, éljen a hazán!”

A kivégző miniszterelnök holtestét a Rókus kórház halottas kamrájába vitték, ahonnan Dank Mikály ferences rendi apát vezetésével kicsempeszték, és a ferencsek kriptájában temették el. A síron csak a G. B. L. felirat állt. A kiegészítés után 1870. június 9-én a Kerepesi temetőben nagy pompával temették újra. Egy szemtanú így emlékezett az eseményre: „Fekete zászlók ezrei mindenütt, ahol a gyászmenet elhaladt. Több mint száz ezer emberből álló tömeg lepte el az utcákat, tereket, még a házak tetejét is. Megjelent Deák Ferenc,

hogy bemerjen ő is a gyászszertartás színhelyére, a templomba, de a tömnél felkelt álló tömegben nem bírt keresztülmenni. (...) A ferenciek rendfőnöke, Piry tartotta a gyászbeszédet (...) Piry igyekezett mérsékelt, tapintatos lenni, de mikor a golyók nyomát említette, mely a szétroncsolt magas homlokokon most is látható, akkor egy percre úgy tetszett, mint ha a golyók nemtője lebbentette volna meg egy percre sötét szírnnyait. Mikor pedig az országszeretést tisztelt özvegyet aposztrofálta, akkor minden szem a gyászoló nemes alakja felé fordult s a szemekben a meghatottság könnye csillogott.”

Furcsa azonban, hogy Batthyány Lajosnak máig sincs köztéri szobra Budapesten.

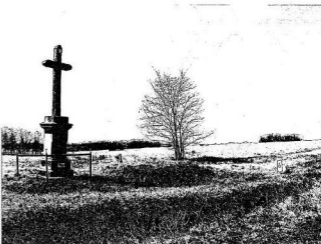
Meglehet, nem volt Széchenyihez és Kosuthoz fogható programalkotó elme, s alkaltnál fogva nem bírt alkalmat a népvészri szerepre sem. Nehéz időszakban állt a végrehajtó hatalom élén, és miniszterelnöki tevékenységét – nagyrészt rajta kívül álló okokból – nem sok szerencse kísérte. Elvelhez, miniszteri esküjéhez való hűség, az idegen hatalommal szemben a törvényes jog nevében életét is feláldozni kész magatartása azonban nemcsak a reformkor és a furadalom, hanem a magyar történelem kiemelkedő államférfijává emeli, aki magas erkölcsi mércét állított napjaink politikusi elé is. Féltő, hogy kevesen méltók hozzá.

Dr. Mayer János

Útszéli keresztok hazánk bácskai határszakaszán

Az egyik ismeretterjesztő csatornán több mint egy évvel ezelőt vetítették Nick Middleton oxfordi földrajztanár sorozatát, aki a televízió képernyőjén Földünk legelhagyottabb és legszélvesztettebb természeti viszonyokkal rendelkező vidékeire kalauzolta el a nézőket. A műsort követően jött a gondolat: jó lenne Baja térségéből olyan területet bemutatni lapunk olvasóinak, amely ha környezeti jellemzőit tekintve nem is rendkívüli, de ritkán esik róla szó és kevésbé ismert. Így „kerültek kézbe” a Bajai Honpolgár 1998. márciusi számából Gyulavári József Bácszentgyörgy határában készített fotói, amelyek címe *Két kép a déli végekről*. Az egyik képen a Magyarországhoz tartozó gémeskút mögött a ruszinai (szerb) oldalon magasfegyverű őrködik. A másik képen bal szélén a még magyar területen magasodó útszéli kereszt, jobb oldalán a már szerb területen álló határőrház figyelhet meg: erre a helyre – és a hasonló határ menti fekvésekre – az 1950-es évekől a rendszerváltás időszakáig szinte lehetetlen volt eljutni és még most sem mondhatók túlságosan ismertnek.

Városunk belterületén és határában számos útszéli kereszt látható, állapotuk a rendszeres gondoskodásnak köszönhetően megfelelő. Legutóbb Schmiótt Antal tudósított a Bajai Honpolgár 2006. májusi számában (*Egy út menti kereszt története* című cikkében) a csávolyi úton álló Pfeiler-kereszt felújításáról. De mi a helyzet az említett bácszentgyörgyi és a hozzá hasonló helyeken állított szakkrisis emlékekkel: azokat ki virágozza és gondozásuk megfelelő-e? – adódott a kérdés. Fentiek

Regőce határában északkeleti, Katymár határában északnyugati sarkánál, a kép jobb szélén látható E 109-es határjellel néhány méterre, magyar területen emelkedik a Hiesl-kereszt

alapján úgy gondolom, érdemes lenne országunk határát Baja térségében bejárni; felkutatni, majd bemutatni az ott álló kereszteteket, illetve a többi szakkrisis emléket. A vizsgált határszakasz a Baja-Bezdán tápcsatorna (vagy Ferenc-tápcsatorna) partján álló E I számozású határjellel kezdődik és a tóparti határállomásnál lévő E 307-es határjellel végződik.

Az út menti keresztokról

A népi vallásosság talán leggyakrabban szembetűnő megnyilvánulásai az utak

mentén álló keresztok. Közéjük sorolhatók mindazok a szabadkézen állított keresztok, egyéb vallásos szimbólumok (pl. szentképek, oltóp, szoborfülkék, esetleg szobrok), amelyek közös jellemzője, hogy nem a templomok, kápolnák, kálváriák és temető területén vagy azok mellett emeltek. Állhatnak útszéleken vagy különleges jelentőséggel bíró helyeken: vizek összefolyásánál, utak kezdetén vagy elágazásánál, balesetek vagy fogadalmak helyszínén, a helység szélén, kiemelkedő ponton, birtokhatáron stb. Utóbbi esetében fontos

Egyszerű útszéli kereszt a Bajai-szőlők határénél egyik állóútfő mentén

megjegyezni, hogy a kereszt szent jelként az állított vallásos hite szerint önmagának, családjának és birtokának őltalmat biztosított és Isten jelenlétét hirdette.

Napjaink emberének is megadott, hogy gyakran, de különböző módon találkozzon a kereszt jelével. Városunkban is, és határának számos pontján is felfedezhetjük épített keresztjeinket. Például, ha elindulunk a Bács-Volán telepe előtt húzó-úton a Bajai szőlők vasúti megállóhely felé, akkor a távolság kb. 2/3 részének megtétele után egy bal oldali dőlőút kiága-

zásánál 2000 szeptemberében megújított, beton alapra ágyazott és vas zártszelvényből hegesztett keresztet láthatunk (újraállította Varga Rudolf erőszak és Borikya János kéfműves). Betonba karcolt felíratja az arra járónak egyszerű gondolatot hirdet: „A kereszt mindannyiunknak mást jelent. De talán ez benne az EMBERI.” Megtalálhatjuk a keresztet a természet alkotásaiban is: a déli félteke égboltjának jellegzetes, tengerészek tájékozódását segítő erős fényű csillagképe a Dél Keresztese. József Attila 1922-ben írt *Aratásban* című versében az szőlővesszők levelükkel és termésükkel töltik be a Jézus keresztje körüli teret, s melynek tövénél két ember hatalmas szőlőt megtartása alatt hajladozik: a kereszt kivégzőeszközéből életfávi alakult át.

Weöres Sándor Kereszt-ábrák című kalligrammja szerint a kereszt alsó és felső ága összeköti – a két utat jelképező széles ágak felezőpontjában – az eget és a földet:

*A keresztnek felső
ága égbe mutat,
nagy örömhört tudat:
„Itt van a te utad”*

*a kereszt két karja a légbé szétszalad,
rajta sovány kezek tört vért virágoznak;
„vigyázz: ör a lélek, de a test megszakad,
létfélt víz örvény s te szabad vagy, szabad”*

*a keresztnek alsó
ága földre mutat:
„vesződj: itt áll hatat,
lásd benne arvadat.”*

Ha megvizsgáljuk a térségünkrol a török idők után készített mappákat (különösen az I. és a II. katonai felmérés térképárjais), akkor azokon inkább fából készült keresztetek láthatunk. Az alkalmazott anyag eldöntését egyértelművé teszi a jelkulcs-magyarázat: a fekete színnel rajzolt kereszt fából, a piros színű kőből készült. A keményfából – többnyire tölgyfából vagy akácából – készült fakeresztek élettartama ritkán volt 30-40 évnél több. Az 1867-es kiegyezést követő gazdasági fellendülés Baján és környékén is éreztette hatását: a gyorsan elkorhadó fakereszteseket felváltották a kőből, helyenként öntöttvasból készülték. Ettől kezdve az I. világháború lezárásának időszakig számíthatjuk térségünkben a keresztállítás „legtermékenyebb” időszakát. A két világháború között emelt keresztet száma a korábbiakhoz képest csökkenő tendenciát mutat, majd a következő időszakban állításuk gyakorlatilag megszűnt. A rendszerváltás után kezdődött meg a sok esetben romos kereszt

helyreállítása és néhány esetben új emelése. Utóbbira talán legszébb példa környezetünkbeli a katymári Vodica-kápolna előtt 2006 őszén benedekült kereszt.

A kereszt állítása a korabeli gyakorlatban sajátos szabályok szerint történt. Első lépésként a szándékot be kellett jelenteni a területileg illetékes plébánosnak. Az egyeztetés után a kereszt fenntartására alapítványt kellett tenni, amelynek céljával azt szánták, hogy a legett tőke esedékes kamataiból a kereszt fenntartassék és javíttassék. Az egyházmegyei érseki hatóság rendelete alapján egymillió köbfőlé készült kőkeresztnél a leteendő alapítványi tőke az előállítás költségeik 15 %-át tette ki (1917. évi XV. sz. érseki körlevelé 2793. sz. rendelkezéssel 82. §). A fennmaradt alapítványi levelek ennek megfelelően egyúttal jó támpontot adnak a kereszt előállítás költségeinek mai meghatározásához. A keresztállítás költségeiről készített részletes kimutatást a három példányban kiállított alapítványi levellel az Érseki Hatóságához kellett felterjeszteni. Elfogadás esetén egy a főegyházmegyei leveltárba, egy a helyi plébánia kegyes alapítványi pénztárába került, míg a harmadik példányt az alapítványozó kapta. A pénztárba befizetett összeg ezután teljes biztosíték mellett és közzé kiállítás után kamatozásra kiadott. Egy-egy plébánia kegyes alapítványairól (misék, keresztiek és szobrok) egykor évente készített számadást, amely tartalmazta az alapítványt tevők nevét (akik egyben a kereszt állíttatói is voltak), a kereszt állításának helyét és idejét, illetve az elszámolással együtt a pénzt kölcsönként felvevők nevét. Az alapítványi tőkét kamata kezeség mellett kikölcsonvőzték magánüzemeltetőknek is, de például a katymári plébánia esetén az iratok tanúsága szerint kedvezőtlen helyezési célpontnak bizonyult a sztanisicai (őrszállási) és a bácsalmási járási takarékpénztár. Az I. világháborút követő inflációs és sajátos gondokkal terhelt időszakban az alapítványok elérteketelenek. Ekkortájt vált fontossá az állíttató nyilatkozata: köteleznie kellett önmagát és örököseit a kereszt fenntartásának karbantartására. További sajátossága, hogy a keresztet helyfőli szánt mintegy 4 m² területet, a keresztföldet – az állatok által esetleges útrást megelőzendő és a mezőgazdasági munkák során távolattással a károkozást elkerülendő – körülal bекeríteni és az egyház nevére telekkönyveztetni kellett. Ha a feati feltételek teljesültek és a kereszt elkészült, érseki engedély alapján kereshetett sor a benedekülésre.

Kivégzőeszközéből életfa

(Jutta Stebert: A keresztény művészet lexikona, Budapest, 1986. 296. oldal)

A határbeli keresztetek mindnapjainak – nagyjából az 1950-es éveik – évente ismétlődő fontos időszakait jelentették a keresztjáró napok (a lúsvét utáni negyvenötödik nap előtti három nap). A legnevezetesebb körmeneteket ekkor és Szent Márk napján tartották, s ezek a falvak életében fontosak voltak. Előzőeken túl az útszéli kereszteteket a nagyobb egyházi ünnepek előtt (leginkább lúsvét és mindenszenteket megelőzően) az állítatós családja vagy a közelben lakók gyomlálták körbe, virágozták fel és végeztek el rajta a szükség szerinti kisebb-nagyobb karbantartásokat. A kialakult szokás szerint a keresztet és a szentek szobrai előtt elhaladó férfiak megemelték kalapjukat, s a nők keresztet vetettek. Az erre járók gyakran imát mondtak, és otthoni kert díszéből összeállított vagy az úton letezti mezei virágokból készült csokrokat tettek le tisztelnek jeléül.

Az országhatár

A címbeli útszéli keresztetek speciális elhelyezkedése jelentős hatást fejtett ki sorukra és történetükre. Ennek megértéséhez fontos a jelenlegi országhatár kialakulása folyamatának áttekintése. Az I. világháború végének katonai-politikai összecsomlása 1918 novemberében Magyarország déli részének megszállásához vezetett. A szerb hadsereg erre a célra rendelkezésre álló három hadosztályából a Morava Újvidéknél érte el Bács-Bodrog vármegyét, majd vasúton mozgatott csapatjaival november 13-án a fegyverek jogán szállta meg Zombort, Szabadkát és Bajt (De Scardelli Caesar: *A Délvidék hadtörténete 1914-1918*. Budapest, é.n. 304. oldal). A Károlyi-kormány által ugyanezen a napon Belgrádban aláírt katonai egyezmény tulajdonképpen szentesíthette a kialakult helyzetet, az demarkációs vonalról térségünkben a Pécs-Baja-Szabadka vonalat jelölte meg és előírta – a rendfenntartást szolgáló erők kivételével – a hadsereg leszerelését.

A következő időszakban a hatalom étvételével párhuzamosan megtörtént a közigazgatás új helyzetnek megfelelő átszervezése (Gergely Ferenc – Kőhegyi Mihály: *Pécs-Baranya-Baja háromszög történelmi problémái 1918-1921 között*. Baja, 1974. 16. oldal). Az I. világháború végére a legnagyobb győztes hatalmak mindgyike többféle elképzelést alakított ki Magyarország újonnan meghatározott határainal kapcsolatban, így a béketárgyaláson számos javaslatot, gyakorlati háttérgegyeztetést és élnék vitát okozott a kérdésük

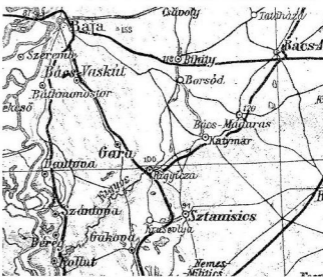

A meghízott demarkációs vonal (szeltes sötétebb sáv)

problémájuké. Végül a Nagykövetek Tanácsa 1920. január 15-én nyújtotta át az Apponyi Albert vezette magyar delegációnak a békefeltételeket (Balassa József: *A magyar békefeltételek*. Budapest, 1920). A végleges szöveg május 6-i átadását követően június 4-én került sor az aláírásra, majd július 26-án megtörtént a trianoni békeszerződés ratifikált olcmányainak közzététele. Magyarországon az 1921. évi XXXIII. törvénycíkkben került kihirdetésre, amelynek térségünkre vonatkozó részlete a következő: „...Udvardtól és Izabellaföldtől (s ennek vasútjától) keletre halad;

innen kelet-északkelet felé, a Kígyós-patak folyásának pontjáig, Bácsamadarus állomástól körülbelül 3 km-re kelet-délkeletre: a helyszínén megállapítandó vonal, amely Hercegszántó és Bereg helységek közt halad, azután általában a Kígyós-patak folyását követi, azonban Regöczétől északra fordul;

innen kelet-északkelet felé, a Tisza holt ágán, Horgos állomástól kelet-északkeletre körülbelül 5 1/2 km távolságra a választandó pontig; a helyszínén megállapítandó vonal, amely Kumbajától délre halad, a szabadka-bácsalmási vasútvona-

A kiirtott Bajai-Háromszög a trianoni szerződés megkötését követően, ekkor hosszú szakaszon a Kígyós-főcsatorna lett a határ

lat Csátréka állomástól körülbelül 1500 m-re keletre, a szabadka-kiskunhalasi vasútvonalat Kelebia állomástól körülbelül 3 km-re délre átvágja, ..."

A delimitációs követően kezdődött el a demarkáció folyamata, amelynek első lépése Baja és a bajai háromszög – nem minden szövegben töltéses – szerbek által kiürítése lett. *Knézy Lehel (Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt 1918-1921. történelmi feljegyzések, Baja, 1940, 189. oldal)* beszámolója így szól az augusztus 19-e (péntek) bajai eseményeiről (az összekötőszínt megérkezéséről): „Pénteken délután négy óra tájban megérkezett Sülkősd felől Rott magyar hadsergeből százados, akit határralán lelkesedéssel fogadtak az utóán járó közönség, Kocsiját éjjenzés és kendődobogtatás közben a Nemzeti Szállóig kísérték. A következő napokban Baján és a visszacsatolt területeken a megszólított szerb erőkert felváltotta a bevontuló magyar katonaság. *A Jégostalmi Újság, 1921. október 21. számának* (I. évfolyam, 29. szám, 2. oldal) *Határ-menti képek* című cikke így írta le az ideiglenesen kiűzött országhatárt: „... Keskeny dűlő uton vékony, lehánytolt héjú akácfa pöznák állnak 2-300 lépésre egymástól, a tetejükön keresztebe köböt szalmacsóvík; ezek jelzik a ubatársít.”

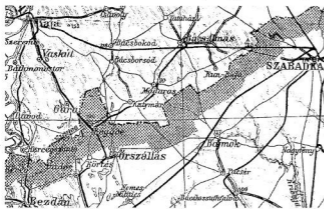
A trianoni békeszerződés idézett szövegében több helyen szerepel „a helyszínen megállapítandó vonal”, vagy „helységek közt” stb. megjelölés. Ezek mind utalások arra, hogy terepi pontosságok szükségesek a szövegben leírt határvonal kitűzéséhez. A Nagykövetség Tanácsa téségünkben a helyszíni munkát az 1921. augusztus 1-jén Párizsban megalakult magyar-jugoszláv határrendező bizott-

sága bizta. A határt hat, betűvel jelölt szakaszra osztották: a Duna-Tisza közötti 121,3 kilométer hosszú rész lett az Eszakas. A magyar kormány meghatalmazottjaként és határmegállapító bizottként Vassel Károly vezérkari ezredes járt el, s bizalmas jellegű jelentésében az alábbiak szerint foglalta össze a képviselt magyar és az általa tapasztalt szerb törekvéseket, illetve a bizottság működését (*A déli végek elhatárolása a trianoni szerződés szerint a magyar-jugoszláv határrendező bizottság által*, Szeged, 1922, 27. oldal). „Tekintve az entente-biztosok kijelentését, hogy a zombor-szabadkai vasutvonal érintése veszélyezteti a béke alapjait, arra kellett szorítkoznom, hogy a Kigyós patak medencéjét követeljem Béreg, Kállásd és Ragóce községekkel a kísérőlevél értelmében. Ezzel szemben a szerbek Hercegszántót és Katymárt követelték és igényeiket az egész vojvodánára bejelentették. ... A trianoni vonalat illetőleg szintén jegyzékeltetés, tárgyalások és helyszíni szemlék alapján tájékozódott a bizottság. A bizottság elvetette a Népszövetséghez való felebbezéseket, főképp azért, mert a nemzetiségi helyzetet nem tartotta elégségesnek ahhoz, hogy aközvetkedők a népszövetséghez forduljon ... és a közvetlen tárgyalások után eredménykép a trianoni vonalat a térkép mellékletben feltüntetett piros vonal szerint állapította meg.”

A határsávon élők élete etől kezdve megváltozott, amelyet a korabeli miniszteri rendelet is jelzett: kötelezővé vált a határszéli úti igazolvány, a kottósbirtokosok részére pedig a határszéli áthajtsági igazolvány. Az okmányokat például az Új Élet könyv- és papírkereskedés Baja, Vö-

rösmarty utca 4. szám alatti üzletében lehetett megvásárolni (a megegyező nevű bajai újság 1923. október 16. számának hírdetése).

Fentiek alapján alakult ki az 1920-as évek közepére a mai államhatár, amelynek korabeli előzményeit, megállapítását és kitűzését politikai-történeti keretbe ágyazva teljességre törekvően Bacsa Gábor dolgozta fel kandidátusi disszertációjában, s munkáját a közelmúltban a Püski Kiadó jelentette meg [*A magyar-jugoszláv (S.H.S) határ megállapítása és kitűzése, 1998*]. A későbbiek során a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal (S.H.S.) 1926-ban kötött egyezmény (1929. évi XLV. törvények) foglalkozott a határjelölések fenntartásával, majd 1931-ben diplomáciai tárgyalások eredményeképpen meghatározták a határbejárások rendjét. Az összehozott Jugoszláviától 1941. április 11-ét követően visszakerült Magyarországhoz a Délvidék, majd a II. világháborút követő párizsi békeszerződés (1947. évi XVIII. törvény-cikk) alapján vált sürgető feladatává a visszaillesztett déli határszakasz több helyen megsérült határmegjelöléseinek helyreállítása. Az 1948-ban megromlott szovjet-jugoszláv viszony következményeként a magyar-jugoszláv kapcsolatok is mélypontra süllyedtek. Jó tükörképei az akkori politikai helyzetnek a bécsungyörgyi plébánia Historia Domusának néhány tőmondatba sűrített leírásai. Az 1949. évi márciusi bejegyzés: „Határadászok érkeznek ... Utászok érkeznek a faluba. A határba 6 h től senki nem tartózkodhatik. A határtól kb. 50 m. csak 50 cm. alacsonyabb növénytermesztethetnek.” A májusi beírásnál a következő olvasható: „Utászok drótsövényvel vonják be a határt.” Utólag írta a krónikás ugyamde: „Szedik fel! 1956. május 26-1 - 7 évi! Az 1953-tól javuló viszony lehetővé tette a már korábban tervezett karbantartási munkák megkezdését. Az 1960-as évek felújítási munkái során tapasztalt hiányosságok, pontatlanságok, a határjelölések és a határleírások közötti eltérések miatt a magyar-jugoszláv vegyes bizottság Zomborban 1971. december 17-én megtartott ülésén javasolta a teljes déli határvonal új felmérését, illetve új határjeleket elhelyezését. Az 1973-1979 között végzett munkák a trianoni határt változtatlanul hagyták, de a korábbi 11 fajta határjelet negyre redukálták (Kovács András - Szabó Béla: *A magyar-jugoszláv államhatár új felmérése*, Geodézia és Kartográfia, 1982. 3. szám, 186. oldal). A hazai rendszerváltást

A határrendező bizottság által kijelölt határvonal

és Jugoszlávia széthullását követően a határjelenek csak kisebb változtatásokat végeztek. A négyzetes alapú, egyhős csónakúcp (majdnem négyzetes hasábj) alakú és fehérre festett határkövek magyar oldalán a korábbi MNK (Magyar Népköztársaság) rövidítés betűiből napjainkban az MK (Magyar Köztársaság) kerül fekete színnel kifestésre. A szomszédos ország SFRJ (Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság) betűiből

először SRJ (Jugoszláv Szövetségi Köztársaság) maradt, amire egy ideje Szerbia és Crna Gora (az utóbbi hivatalos neve Montenegró) cirill betűs rövidítését tartalmazó táblát csavazoztak. Kérülés, hogy mikor lesz újabb változtatás, hiszen a korábbi államszövetség 2006. májusi felbomlásával már csak Szerbia maradt. A határkövek két másik oldalán a határszaksz betűjele (a Duna-Tisza köztér E) és alatta vonallal elválasztva a kö száma ol-

vasható. Az első a Ferenc-tépcsatorna partján, míg az utolsó – E 507 – Rőszlettől délre, a Gyálai-Holt-Tisza partján magasodik. A határkő tetején egy + jel jelöli a határpontot, s mindkét oldalán egy-egy rövid fekete vonal mutat a szomszédos határkövek irányába: a közöttük lévő vonalra merőleges képzőelbeli függőleges sík az állambetű.

Folytatjuk

Dr. Nebojszki László

Nagybaracska német költője

A Frankfurter Bibliothek 2005-ös *Jahrbuch für das neue Gedicht* (Az új vers évkönyve) című évkönyvében *Nagybaracska* címmel megjelent egy költői vallomás a bácskai faluhoz való ragaszkodásról. A vers szerzője nem ősbonos nagybaracska, nem is Magyarország más tájáról vetődött ide. Gloria Seifert-Klein a németországi Freudenstadt lakója volt, mígnem egy nyaralás alkalmával megismerkedett Észak-Bácskával, és azon belüli jelenlegi otthonával, Nagybaracskával.

Seifert-Klein asszonyban és férjében felvetődött az ötlet, hogy a nyarat Nagybaracskaán tölthetnék. Vetek egy fahuszélti tanyát, és sok kemény munkával idilli belyé változtatták. Egy idő után a család a tartós letelepedés mellett döntött. Mivel a tanya téli szállásnak nem megfelelő, vásároltak egy családi házat, ahol ma is élnek – immár hatodik éve.

De hogyan került a vers az évkönyvbe? Seifert-Klein asszonyhoz mindig közel állt az irodalom. Régebben meséket írt, versírásai nyugdíjasként kezdett foglalkozni. 2004-ben figyelt fel a frankfurti Brentano Társaság verspályázatára, melynek jutalma a Frankfurter Bibliothek évkönyvsorozatában való megjelenés volt. A *Nagybaracska* című verset küldte be a pályázatra, és az – a zsűri tetszését elnyerve – bekerült a 2004. év legjobb darabjait összegyűjtő kötetbe.

A siker újabb ösztönzést adott a versírásra: a frankfurti sorozat 2006-os évkönyvébe is bekerült Seifert-Klein asszony egy verse, és a most megjelent 2007. évi kötetben is helyet kapott egy alkotása. A *Nagybaracska* története sem ért véget: a Frankfurter Literaturverlag rendszeres időközönként világotlát ad ki az évkönyvek legjobb verseiből. Ezek közé választották a *Nagybaracska*-t is, mely így jóval nagyobb nyilvánosságot kap, hiszen a világotlás 40 ezer példányban jelenik meg.

Seifert-Klein asszony a versírás mellett a nagybaracska közelelben is tevékenyen részt vesz. Zenetanárként 26 általános iskolás gyereket tanít zenéni fűfűs hangszereken, illetve hegedőn. A kis tanítványok számos sikert elértek már. A fűfűs-zenekar nlvódjában is részesült, és a templomba járók örömeire rendszeresen vendégei a vasárnapi szentmiséknek is.

A rendkívül barátságos Seifert-Klein asszony nagyon büszke ösire. Nem is ok nélkül, hiszen a felmenők között a badeni fejedelmi udvar udvarbölgye éppúgy volt, mint evangélikus lelkes, de a családhoz tartozott a délnémet tartomány első női

közalkalmazója is. A családi örökségből számos értékes dokumentum található a nagybaracska lakásban: évszázados gót betűs Biblia, korai Goethe-kiadás, de talán még érdekesebbek a különböző díszkötelek és a 19. századi magánlevelezések megmaradt darabjai. Seifert-Klein asszony úgy érzi, meg kell becsülnie elődei örökségét, ugyanakkor kötelességének tartja azt is, hogy mostani lakhelyének nyelvét is el-sajátítsa.

Bizunk benne, hogy Seifert-Klein asszony a továbbiakban is számos szép költeménnyel fogja megörvendeztetni német és magyar olvasóit.

Mayer István

Nagybaracska

*Kennst du das Dorf im Land der
Magyaren
Wo im Süden die Puszta beginnt
Störche nisten, Akazien blühen
Von einem Donauarm umringt*

*Kennst du das Dorf im Land der
Magyaren
Wo jeder(M)ann angehn darf
Frösche quaken, Hunde bellen
Die Fischsuppe rot und scharf*

*Kennst du das Dorf im Land der
Magyaren
Wo eine warme Quelle fließt
Heißendes Wasser, Badefreuden
Jeder jeden freundlich grüßt*

*Ich kenne das Dorf im Land der
Magyaren
Wo schiffgedeckte mein Häuschen steht
Abendstille, Sternemfunkeln
Hier will ich sein, solange es geht.*

Nagybaracska

*Ismered a falut a magyarok
földjén
Hol délen a puszta vár
Golya kelepel és akác nyílik
S folydogál egy Duna-ág*

*Ismered a falut a magyarok
földjén
Hol bárki kivetheti a csallt
Béka brekek, kutya ugat
A halászlé csip és rőten virít*

*Ismered a falut a magyarok
földjén
Hol egy hőfürdés eréd
Mely gyógyít s örömet ad
S barátsággal köszön mindenki neked*

*Én ismerem a falut a magyarok
földjén
Hol kicsi házam náadal fedett
Esti csendben, csillagfényben
Itt élnek én, amíg lehet*

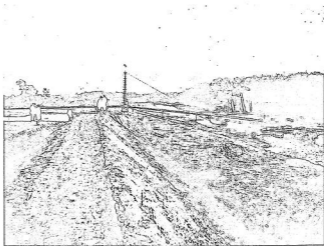
Gloria Seifert-Klein

Fordította: Mayer István

Egyszer volt

Egyszer volt egy Pandúr nevű település. Hol és mikor? Mintán a törökök feldúlták, felégették Szentistván községet, megmaradt lakói elhagyták az elpusztított falu romjait. A törökök, a fosztogató martalócok elől olyan rejtekhelyre menekültek, ahol ingoványok, vadvizek, nádasok, erdőségek oltalmazták őket. Így igencsak közel Bajához, a mai Szentjános városrészről kisé északnyugatra, az erős kanyarulatú Duna és az ősi Vajás közötti, a réges-régen elpusztult Bál községcsúcs helyén lévő kis szigeten megalapították Pandúr községet. (A szentistvániak másik csoportja az ugyancsak a Duna bal partján, északabbra fekvő, még meglévő Kákonyi községben telepedett le.) Pandúrban minden oldalán vízzel borított környezete volt. Nyugatról a medrével kelet felé toló Duna, keletről a Vajás-ér, északkelet felől egy Duna-ág – az úgynevezett Kákonyifok –, délnyugat irányból pedig a Sugovica vette körül. Ez volt régente az igazi Pandúr-sziget, ahol eltérő a mindössze két házból álló falucska. Ugyanis hajdanán nagy folyamunk víz nyugatabbra lévő medrében áramlott. A Sugovica Dunából nyíló beárgása a maielő északabban volt, Szentjános Duna-part közeli részén, ahol a Vajás-ér csatlakozott hozzá. A régi torkolat azonban rossz helyzetbe került, a víz sodra telehordta iszappal. A torkolat és a Sugovica eliszaposodása miatt ezért kb. 500 méterrel délebbre, az 1932-ben befejezett vízszabályozások révén, a Sugovicát éltető víz számára a Dunából a régini előnyöbbsébb, úgynevezett „simuló” új bejáratot létesítettek, ahol ma az 1934-ben felavatott Tűr-enlék áll. A régi torkolat magára hagyva teljesen eltűnt.

A mályen fekvő Pandúr körülzáró természet környezet védelmet nyújtott lakosai

A Sugovica új torkolatának kotrása 1931

számára a zaklatások ellen, de ki voltak téve az árvizek pusztításának. Mindezen körülmények ellenére lakosaik ott maradtak még a törökök továbbállása után is, csak 1782-ben telepítette lakosait földesuruk – a kalocsi érsekiség – az újraneölt Szentistván írmentes magaslataira. Az egykori Pandúr község felett ma a Duna hullámai hőmpölyögnek, nagy folyamunk régi, megderválóztató rakonótanságnai miatt. Nevét mind a mai napig az egykori falucska helyétől délre elterülő Pandúr-sziget őrzi.

Volt-e temploma Pandúrnak? Egyes források szerint nem volt, a felettes egyházi ellenőrző vizsgálatok (canonica visitációk) nem említik, de akad olyan 1726-ból való térkép is, amelyik jelezte létét. Amde ha létezett is, az árvizek elpusztították matemert vagy kápolnacsúkját. Valószínűbb, hogy nem volt, mert az igencsak közelben lévő katonai raktár kápolnáját használhatta kevés számú lakója vallási célokra, mivel Szentjánoson akkor még nem volt kápolna.

A katonai raktárőr is említést kell tennünk. Azokban az időkben, amikor a magyarországi császári hadak igyekeztek kiszorítani a törököket az ország déli, még megszállt részéről, a hadsereg számára a Duna menti hadiút a császári seregek folytonos felmúlási szinteréről szolgált. Mellette erődítmény jellegű katonai őrségeket is létesítettek. Bajához közel is, a Vajásól keletrre. Később a katonai bázishely mellé

az 1700-as években hatalmas magazint (Promisvarium Caesareum) építettek. Hogy melyik évben, azt nem tudjuk, de pl. az 1748-as évi bajai canonica visitatio már említette, mert az épületsopornak volt egy kápolnája is, de nyilván előbb létezett. Feltehető, hogy a raktárt Savoyai Eugén császári hadvezér építette 1687-ben a földiút városunk felé eső részén. Az objektumnak nagy szerepe volt a törökök ellen küzdő hadsereg ellátásában, hadi és más felszereléseket, municiót, élelmet, takarmányt stb. tároltak nagy mennyiségben a hadtáp bázison az ott táborozó vagy átvonuló seregek részére. Sokáig ilyen célokra használták.

A Duna-parti szeszgyár

Az egykori katonai hadraktár felszámolódott, elpusztult. Maradványait, a mellette fekvő 14 földnyi telekkel együtt Spitzer Benő és Gaál Péter bajai lakosok vásárolták meg, és felépítették a Spitzer és Társa névvel bejegyzett hatalmas szeszgyárat. Mintán a gyár tönkrement – fél évszázadot sem tudott megélni –, a működését befejező, nagy külterülettel rendelkező üzemet megvette az állam, később a város tulajdonába került.

A Kőszegi-féle Szabadalmazott Motoros Talajművelő Gépgyár Részvénydráság

Az elhagyott szeszgyár egyik részében – ahol ökröket hizlaltak – 1908-ban rendezték be a Kőszegi Károly bajai feltaláló motoros talajművelő gépének előállítására

alapított gyárat. Rövid ideig, 1912-ig működött ott, mert a tslámsány gyártását később egy németországi üzemre bízták. Az elhagyott épületben egy ideig a katonaegység bérlet helyiségeket még 1930-ban, és a kialakított szűkeglaksokiban népes családok laktak. Az egykori Duna-parti szeszgyárat (amely a Postógyártól északra fekvő, valamikor végóhdi mellett állt) évenként át bontogatták, majd 1934-ben az ott élő lakóknak felmondták, hogy teljes erővel hozzáláthatassanak a tönkrement építmény végeleges szétjéteséhez, azért is, mert a beépített építőanyagot a környékbeliek lopkodták. Mintegy hatszáz ezer téglát került ki a bontásból, ezeket a városi mérnök hivatal különböző építkezéseknél használta fel, így pl. a sportpályai tribún, a várnáczok, a csatornahálózatok, az iskolai kerítések építésénél. Az inségmunika keretében végzett téglakibányászás során egy széthullófélben lévő plébódozot találtak az

építkezésre vonatkozó adatokkal. Az iratokon – melyet Nagy András városi mérnök vett magához – többek között ez állott: „Spitzer Benő és Társa szeszgyáruk Bajján. Kelt Baján július 30-án, 1884. I. Ferenc József és Erzsébet királyné, Rezső trónörökös, Tisza Kálmán miniszterelnök, Latinovics Gábor, Baja város országgyűlési képviselője és Drescher Ede polgármestere alatt épített. Isten velünk!”

A régi kápolna

A már említett katonai raktár kapubejárata mellett, jobbra volt egy kápolna is. Felépítésének éve ismeretlen. A bajai plébódo sok lelképésztori gondozása a XVIII. század utolsó évtizedeiben kiterjedt erre a kápolnára is. Ezt bizonyították a belvárosi plébódo születési, egybekelési, halotti anyakönyveinek bejegyzései. A kápolnában temettek is, tehát sírboltjainak is lennie kellett. Az 1830. évi kánoni vizitáció már említi ezt a templomocskát. 1934-ben tönny

már le volt bontva, épíletét kőfállal kétféle osztották, első részében inségáncs volt, a másikat – az egykori inségnyelést – fiaszkórnak használta a folyandórég. 1935-ben hozzáláttak az öreg kápolna végeleges lebontásához. A bontást végző munkások különféle méretű téglákat találtak közöttük olyanokat, amelyek az 1740-es évszám voltak, legfőképpen egy nagy „K” betű látszott évszám nélkül. Feltehető tehát, hogy az 1740-es évek utáni évtizedekben épült. Az alapok bontásánál előkerültek a sírboltok is. Harsangját minden bizonytal a 1876-ban épített szentjánosi kápolna örökölte.

Sok víz lefolyt azóta a Dunán, amióta továbbint a városunkhoz közeli Pandúr faluaka és a Monarchia által létesített katonai raktár és kápolnája, és szétbontották a Duna-parti gyárat épületkomplexumait. Mindezek hozzátartoznak szép múltú városunk történetéhez.

Bánati Tibor

Vass János, a fából készült edények bajai mestere

Kádár szavunk szerelhorvát redettől (kádár), melynek hallatán rögtön arra a kézműves mesterre gondolunk, aki első sorban a magyar bortermelő vidékeken észszázadok óta elsősorban horódoakat készített. A 18. század második felétől ismert észszázadok szerint általánosan dongás faedénykészítő (köpülő, vödör, kártya, lébó, puttony stb.) mesterséget jelent, de a megnevezés Bács-Bodrog, Békés, Bihar vármegyékben kiindulva csak a 19. század közepére terjedt el országosan. Korábban, a 16-17. századi, főleg nyugat-dunántúli frott forrásokban a horódot, azaz a karikafát készítő mestereket megnevezésére a német nyelvűből kölcsönözött pintér (Faßbinder), horkböt, horódozó jelentései szó volt használatos, egészen a két világháború közötti időszakig. A mesterség harmadik, napjainkra már feledésbe merült szláv megnevezése a bodnár, amely mesterség név alatt nem a kocsi-és szekérgyártásra szakosodott bognárokat kell értenünk, hanem a Tokaj-Hegyalja környékén termő nemes borkal való gönci horódot, másképpen gönci fát készítő mesterembereket. (Szaizovszky János, szerk.: *A magyar kézművesipar története*. Bp., 2005. 431.)

Révni Nagy Lexikona a kádármesterségről a következőket írja: „Kádárság, az az ipar, mely folyadék és bizonyos szesz árak tartására szolgáló edények készítésével foglalkozik. Ilyen edények a horódo, kád vagy bodon, csöbör, vödör, puttony,

dézza, kupa, dobonka, töltike, káforka, csoboly stb.” (Révni Nagy Lexikona IX. Bp., 1914. 107.)

Érdekeséggé vált megemlíteni néhány terméket azok közül, amelyeket Pest-Pilis-Solt vármegye 1812. évi ár-és bérszabása szerint a Duna-Tisza közén dolgozó kádárok készítettek:

„Egy Akós Horódo fa abroutsal együtt 2 fl., 1/4 Akós Ugorkának való 51 kr., Szőretel két fenekű nagyobb Csaber 4 fl., Vízhoródo egy akós Dézza kemény fából 1 fl., Mosogató Dézza kemény fából 40 kr., Olyhas ló itató dézza, melyet egy Legén

viszen 1 fl., Kút veder vas alá 51 kr., Nagyobb szőretelő Tőstér 1 fl., Kötetlen Vaj Bödön 25 ittsz 51 kr., Bor hűtő Dézza 6 rekesztékre 57 kr., Öntőző Kanna Kemény fából 1 fl., Szőretelő merítő edényke, vagy sajtar 24 kr., Főrdő Kád fenyő fából 5 ft.” (Bárth János: *Pest-Pilis-Solt vármegye 1812. évi ár-és bérszabása*. Cumania 10. Kecskemét 1987.)

Mint ahogy a szabók vagy a szűcsök körében is kialakult egyfajta szakosodás, úgy a kádármesterség művelői között is jelentkeztek mesterségbeli különbségek. A fent említett lexikon ezt így definiálja: „Kádár v. bodnár az az iparos, aki a nevezett edényeket kemény fából, pintér, aki puha fából készíti.”

A pintér mesterség egyik szorgos hírmondója a Baján tevékenykedő Vass János, akinek érdemes felidézni életútja néhány állomását.

Vass János közzéiskolai tanulmányait a bajai vízügyi szakközzéiskolában végezte az 1960-as évek végén. Szülei nyakendők üzemben, mérnököt szeretett volna faragani fiukból, így nagyon örültek, amikor a fiatal érteséggel a pécsi geodézia és térképészeti vállalat bajai kirendeltségén kapott állást, majd rövid idő eltelével kiegészítő képzésben megszerelte a geodézia technikus minősítést. Földmérőként kereste a kenyerét egészen addig, míg a '80-as évek közepén úgy döntött, hogy a maga ura lesz, az önálló kisiparosok táborába lépett.

Kicsit ugorjunk vissza az időben, egészen addig, amikor Vass János szülei házikót építettek. A tetőfedési munkálatok előtt az ács azzal a szokatlan kéressel állt elő, hogy jelentősen megkönnyítene a munkáját, ha egy fűrészgép állna az udvaron, amellyel ő a gerendákat ügyesen méretre igazíthatná. A család a fűrészgépet megvásárolta, és mondván, ha már ilyen komoly szerszám állt a házhoz, műhely is jó lenne hozzá. Rövidesen, a falazás után megmaradt téglákból, műhellyel toldották meg a lakóépületet.

Vass János édesapja az erdészeti dolgozott, ahonnan minden évben meghatározott mennyiségű ilmetnyírt kapott. A famunkákra alkalmas műhely adva volt, már csak emberi kéz kellett, amely megmunkálja a nyersanyagot.

Időközben Vass János időse, elsősorban Bátaszék és Rémen dolgozó kádároknál (Virág József, Lajter Pál) segédkezett, akikől eltanulta a mesteriség alap munkafolyamatait. Az otthoni műhelyben pedig sok mesterfogást saját maga, autodidakta módon sajátított el, majd faszarkasztó szakmában váltotta ki az iparendélyt, a tág tevékenységi kör miatt. Édesapjával közösen a mindennapi háztartásban szükséges eszközök gyártott. Szó, savanyú tevékenyséket, virágtartó edényeket, gyvortáblát stb.

A nagyáruházi megrendelések következtében egy időben szerszámművelésére szakosodtak. Igényes likpézsefi, szépen megmunkált csikány-, baltanyeleket, kaszaticskákat állítottak elő. Az 1990-es években jelentkező, kispárt megszorított intézkedések után Vass János az iparból való kimenekülést egyik útjának látta a népi iparművészet felé fordulást.

Ahhoz, hogy valaki népi iparművész legyen, saját készítésű termékekkel kell egy szakemberekből álló bíráló bizottság elé bocsátania. A termékek szemrevételezést a Magyar Művelődési Intézet emberei végzik. A zsűrizendő termékek közül ötnnek a legjobb, tehát „A”-jelű minősítést kell 3 év alatt megszerezniük, emellett 30 tárgynak legalább a „B” kategória követelményeinek kell megfelelnie. A zsűrizés az ország különböző településein zajlik, leginkább Budapesten, Debrecenben, Kecskeméten, Baján, de a vizsgáló bizottság tagjai bárhol meg lehet hívták.

A mester kezei közül kikérült első termékek nem képezik alicu tárgyat. Ezek Vass János számára megfizethetetlenek. Szobája szekrényének tetején ékeskednek, egészen addig, míg a tervei között szereplő Pintér Múzeum létrehozása meg nem valósul.

Vass János leányának férjhezmenetelét követően, az udvarlás időszakában, Tomó Zoltán nagy érdeklődést mutatott későbbi apósa tevékenysége iránt, mígnem egyszer beköszöndözött a műhelybe, kedvet kapott a fabrikáláshoz, és azóta tevékenyen űzi a mesteriséget. Apósa mellett az országban ő a második pintér, és kettőjükön kívül nincs is több.

Műhelyükben a háztartási igények kielégítésére puhaárból hálhálak, vajkenő kések, fakanalak, mézesuragoták készülnek. A repertoár kiemelkedő terméke azonban az egyedien formált kupák, melyek oldalán fából fül, esetleg tetejükre fedél készül. A boroskupák felfelé táguló, míg a söröskupák az edény szája felé szűkülő, hengeres dongákból készült feodények. Ezek egyaránt készülnek durvább, masszív kivitelben férfiak, illetve kecsesebb, finom megjelenésben nők részére is. Röviden tekintünk át a kupakészítés alap munkamenetét.

Az első lépés a tégalap alakú hasábkó, a dongák kiszabása. Ezt követi a dongák összeillesztése, a fűgolás, majd a kupa bel-

sejének egyengető gyalugéppel történő kivívása. A dongák külső oldalát esztergagéppel formázzák, és a kupa felekének a helyét kimétylik. Miután a felek a helyére kerültek, kívülről-belül megtörténe a finommunkák, egyengetés, csiszolás, ezt követi a vasalás. Az összeszegecsett fém aaroncsokat a kupára kalapálják, majd ismét a sérült felület csiszolása következik. Mindezeket követi a munka alaposabb része, a fül és a fedél felerősítése.

Vass János fontosnak tartja a pintér mesteriség megőrzését, az utókor számára továbbterjesztését. Tárgyai megformálásukor arra törekedik, hogy azok megtalálják helyüket a 21. századi modern háztartásokban. Néhány éve minden nyárra meghívást kap a Balaton északi partján lévő Kaposcs község és a környező településeken megrendezésre kerülő Művészetek Völgye elnevezésű kulturális rendezvényre, ahol kiállításokkal és kézműves foglalkozással örvendeztetni meg az érdeklődőket, vasi Baja város híret. Sok Pintér nevű ember annak egyszerű kíváncsiságából keresi fel a műhelysátrát, mert nem tudja, mit jelent a vezetékneve.

A Bajai Kézműves Egyesület megalapítása Vass János nevéhez fűződik, mely 2001-ben kapott cégbírósi bejegyzést. Az 21. századi Magyarországon működő kézműves egyesületek sok vonatkozásban hasonlóak az egykori öchekekhez. Igaz, hogy nem feltétlen egy mesteriség tagjai tömörülnek közös szervezetbe, de a céhes időkben is voltak vegyes, több iparág kézműves mesterükből álló öchekek.

A bajai egyesület célként tűzte ki régi mesteriség életre keltését, a környéken alkotó kézművesek közös érdekeinek kép-

viseletét, a térség népművészeti és iparművészeti hagyományainak megőrzését, ápolását, minőségi termékek készítését. Intézményesült formában szeretnék tágabb értelemben Magyarország, szűkebben értelmezve pedig Bács-Kiskun megye, a régió hírnevét erősíteni.

Az egyesület tagjai többek között Gregus Pál titkársági vezető, Ginder Antal és Wolford István falfaragók, Vinkó Ferenc szitaalkészítő, Pencz József halászszerzőkészítő, Inotai Csabáné mézeskalács-készítő, Páztorné Bakaiy Éva kézimunkakészítő, Szvoboda István bográcskészítő, Bartha Violetta keramikus stb.

Vass János véleménye szerint ma is aktualitások a város egykori monográfiája, Rapcsányi János sora, aki 1934-ben a kötetkezőket vetette papírra:

„Erős hittel vallom, hogy Baja nem élte ki magát, Baja nem a múlté, - hanem »Ami ezután jön, az a város címerfájának gyors sudárbaszókéja, erős lombosodása, duzzogásosodása leszle!«. Amint a Dunaparti város 18. századi felvirágzását nagymértékben elősegítette a óéhas élet és a kereskedelem, Vass János úgy képzei el, összekötő „hídként”, Baja turisztikai fellendítésében napjaink kézműveseit, népi iparművészeit.

A néhány éve megszületett Baja kistérségi idegenforgalmi koncepció Vass szerint szintén akkor lehet sikeres, ha a szerzetegző idegenforgalmi kínálat összefogással megfőrték, és egy nagy egységként kerül tálalásra az érdeklődő közönség felé.

Zárógondolatként talán megjegyezhetem, hogy Bajának nagyobb figyelmet kellene szentelnie kézműveseire. A kezűkben rejlő mesterségbeli tudás megérdemli a közszemlére bocsátást. Az egyre erősödő digitális technika korszakában mi sem egyszerűbb, mint egy könnyen elérhető, jó minőségű fenyőképes bemutató a városi honlapon.

Kothenecz Kelemen

Fölvég örök

Gondolatok a 150 éves fölvégi iskolából

„Fölvég örök!” – írja B. Horváth István (Bajai Honpolgár, 2006. szeptember). De lehet-e valamilyen az örök szóval mérni? Igen, lehet. Vannak örök emberi értékek, amelyek akkor is hallattak magukról, amikor háború dúlt, amikor harangok helyett ágyúk szóltak, amikor embereket vittek el dübörgő vagonok, amikor tűzvész sűpirt, majd jeges ár, amikor kivágták a cseresznyefákat.

Ha belemérintünk hálónkba az értékek mély vizébe és megnézzünk, mi is volt az igaz emberi érték száz, ezer vagy egy éve, a hálónkban biztosan ott maradna, amit önzetlen segítségnyújtásnak hívhatunk. És Fölvég szeretettel ádta át ezt a legősibb együltélési élemt az ott lakóknak vagy az odátvedt vendórnak. És mindegy, ki volt az. Lehetett egy zsidó asszony, kit a mai Madách utcóba hurcoltak... a szomszédától (a Bácskai családól) tejet kapott, lehetett egyszerű cigány... megbecsülték, és lehetett egy személei asszony is, ki nehéz kosarakkal érkezett a Flórián utcai kápiacru, hogy portékáit eladja. Azóta sok minden megváltozott. Minden nagyobb várossal együtt jár az elidőgenedés, az arctalanság, a személytelenség. És mégis. Fölvég valamint koczervált, valamint mélyen magába vésett, ami miatt az ott élők még ismerik egy fűsűi kisközség titkait. Egyszerűen annyit: ismerlek téged, ismerem a szíleidet, tudom a gyerekeid nevét, tudom, csak ránézésre veszélyes a kuttyád...

Szerencsés virosrés. Van a Flórián utcában egy iskola – 150 éve –, amely segíti ezt a fűta összefogást, segít, hogy a hagyományok – szűrtől bál, kápiac – ne vesszenek el, Febérváry Pista bécst a hatéves is ismerje, tisztelje, és a környezeten, akár a régiek, óvja.

Ezen értékek elismeréseként az iskola 2006-ban megkapta az Ókoiskola címet. Ókoiskola csak az az intézmény lehet, mely kincseként tekint a környezetre, ápolja az emberi kapcsolatokat. 2006 őszén a Duna Televízió forgatott az intézményben. Közel 300 ókoiskola közül négyet kiválasztva látogattak el a Felsővárosba, majd a Vonatkerbe. Példaértékűnek találták a munkát, amit láttak. Előtte pedig egy nemzetközi összefogást sürgető pályázat vendégei – spanyolok, franciák, belgák – látogattak meg az iskolát, keresve vizeink védelmének lehetőségét az oktatásban. A környezettudatos gondolkodás, a másásg elfogadása két kiemelt cél és kötelesség is. A gyerekek fűtletnek, ümepükli az erdő hetét, múzeumban látogatják meg rendszeresen az „asztamekkora” nevű vizát, szétválogatják a hulladékot, megemlékeznek a

Tolerancia, a Magyar Kultúra, a Vizes élőhelyek (és még hosszan sorolhatnánk) jeles napjairól. Ezenkívül a tavaly nyert pályázatnak köszönhetően kompetencia alapú oktatás folyik, hogy a különböző képességek kudar nélkül kibontakozhassanak.

Talán ezek a gyerekek tovább viszik Keve atya gyermekkori Fölvégének értékeit. Talán ők átmenekítik Udvardi Erzsébet világot, melynek bölcsője Fölvég. Megértik, hogy az egymás mellett élésnek vannak szabályai. Akár egy fűról, egy idős asszonyról vagy kisebbségben élő magyarról legyen is szó. Nem akarhat mindenki saját plázát, de akarhat tiszta környezetet. Nem lehet mindenki a barátunk, de ha kell, akárkinek segíthetünk: nehezen olvasóknak, jó tanulóknak, időseknek, fűcsékeknek, fűknak.

Kelemen Zsuzsa

Egy könyvről és egy meghosszabbított kiállításról

Könyvismeretét általában újonnan megjelent kiadványok kapcsán írjuk. De vannak olyan művek, amelyek megjelenésük után negyedszázaddal – a körülmenyek folyóin – ismét kiérdemlik a rezenziót.

Ilyen könyv az a tengerbiológiai monográfia, melynek társszerzője és illusztrátora Richter Ilona Munkácsy-díjas grafikusművész. A körülmény pedig, mely a témát aktuálissá teszi, műveinek meghosszabbított kiállítása a Nagy István Képtárban.

Szerencsés lehetőség ez, hogy becsúfjünk egy olyan műről, mely szigorúan szűk körű, tudományos tematikája folytán nem járhatott el a nagyközönséghez és legkevésbé hazai körökben ismert.

A munkát Richter Ilona a bézei Zoológiai Egyetem igazgatójával, Adolf Portmann és Luise Schmekel professzorok szakmai irányításával végezte. A tudományos kutatómunka, anyaggyűjtés és rajzi feldolgozás, a nápolyi Zoológiai Állomáson, több mint egy évtizedet igényelt. A mű az „Opisthobranchia” gyűjtőnéven ismert hátalkopoltyús, csupasz tengeri csigák különleges alakzatú, egyed- és törzsféjődését tárgyalja. Ezek az impresszív színű és mintázatú mikrolények az algák és aljazlakó állatok között élnek nehezen megközelíthető, rejtett életüket. A monográfia – mint

A Richter Ilonáról elnevezett tengeri pillangócsiga: *Cuthona ilonae* (Eredeti méret: 4 mm)

határozókönyv – 127 faj azonosítását teszi lehetővé. A határozókulcsot és fajleírásokat Richter Ilona intenzív megfigyelésén alapuló, milliméteres pontos mikroszkópjairól 18 színes tábla illusztrációival és szüntalan részletrajzzal segíti.

A mű a *Fauna e Flora del Golfo di Napoli* monográfiásorozat 40. köteteként jelent meg a Springer-Verlag kiadásában 1982-ben. Címe: *Opisthobranchia des Mittelmeeres*. Röviddel megjelenése után, 1983-ban elnyerte a „Stiftung für Buchkunst Frankfurt” (a Frankfurter Könyvművészeti Alapítvány) díját – nem csak tudományos értékeit, de elsősorban Richter Ilona színes tábláinak és illusztrációinak magas színvonaláért.

Mindernek alapján Richter Ilonát úgy tekinthetjük, mint a tudományos illusztráció 20. századi, új reneszánszának utolsó képviselőjét. Életművével a klasszikus hagyományokat folytatva, hozzátette azt, amire a tudományos fényképezés, különösen a mikrofotózás sem volt képes: a pontos megfigyelésen alapuló, minden részletében hiteles élet- és mozgásfunkciók művészi megjelenítését.

Ugyanezt a célkitűzést tükrözi a kiállításban bemutatott 11 képből álló hidromedúza-sorozat, szintén a Nápolyi-öböl monografikus feldolgozásából.

Richter Ilona ötvenhárom grafikai munkásságának csúcsteljesítményét kétségtelesen ezen két tengerbiológiai monográfia illusztrálása jelenti. Nevét nemzetközileg is

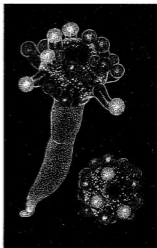
ismerték és elismerték téve a tudományos illusztráció kultúrtörténetében.

De a rendkívül munkaigényes, nagyfokú koncentrációt és figyelmet igénylő tudományos illusztrációkat életművében laza akvarellek ellenpontozták. Lírai növényábrázolások, termések és vadváragok hosszú sorában külön fejezetet jelentenek a rózsák – Ilona öszkölje. Szemléltetésének vizuális megfogalmazásai, életbölcséleti metaforái.

A kiállítás harmadik egységét saját könyvei és írásaihoz készített illusztrációi képezik. Műfajilag változatosak: mesekönyv, ismeretterjesztő gyermekkönyv. Néha a kentő ötvözte. Szépirodalmi írásai rövidebb-hosszabb prózák, definíciós többszeregyesorok – néha még annyi se... Könyvei gyermekeknek, felnőtteknek egyaránt kedvesek.

Richter Ilona kiállítása a tervek szerint évekig látható lesz Baján. Városunk olyan értékkel gazdagodott, ami sehol máshol nem látható. Az életművét bemutató képtári terem nem nagyobb a művészno szegedi lakótelepi munkaszobájánál. De őt idézve: „A munkáim, amik egy laboratórium vagy a dolgozószobám csendjében születtek, a Vojnich-kúria megnitt légtömbében: élnek.”

Schmidt Antal

A Richter Ilonáról elnevezett másik tengeri állatka (hidroméduza): *Acaulis ilonae* (Eredeti méret: 9.5 mm)

Horthy Miklós

II. A kormányzó

A kenderesi sárbólba hazatérő államférfi tárgyilagossá megítéléséhez ismernünk kell, hogy 1920. március 1-jén milyen állapotban vette át a kormányzást.

Az I. világháború befejezése Magyarországot fokozatosan zűrzavurba taszítja. Az 1918. november 1-jén kirobbanó északkeleti forradalom Károlyi gróf és elvtársai vezetésével áll. A bő két hét után belüli a köztársaság kiáltványát eljuttató mozgalom fokozatos balrafordulást mutat. Kezdetben polgári elemek irányítják, mellettek szociáldemokraták munkásvezérek csak a tömegek mozgósítását végzik. Két hónap múltán a kormány szociáldemokraták politikusa kezébe kerül, majd 1919. március 21-én proletárdiktatúra jut hatalomra.

Az öt hónap során a polgári demokratikus szabadságjogok kihárításáról a szélsőbaloldali igények harsány követeléséig jut el a mozgalom. Március 21-én azonban olyan új fordulat következik be, mely a klasszikus európai forradalmaktól idegen: az oroszországéhoz hasonló, bolshevik típusú diktatúra veszi át az uralmat.

Mivel a hatalom birtokosainak a forradalom egyik szakaszában sincs gyakorlata az államgépészet működésében, a közigazgatás, a pénzügyi élet megbénul. A jegybank pénzügyomlaja fésűben volt, a papírpénz kibocsátás így Magyarországon megszűnik. Az átmeneti megoldásként nyomott ún. „fehér pénz”-ben a parasztságban nincs bizalom, a fizetésből élők keresményükből még az alapvető élelmiszereket sem tudják beszerezni. A hajdani Magyarország földjéből mind nagyobb területet száll meg – magyarázati szerződés alapján – Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia. A központi felvételi Magyarország elveszt a periferiákon lévő nyersanyagforrásait. Gyárai fokozatosan leállnak, a vastói közlekedés akadózik, tüzelőanyag hiány miatt 1918-1919 télen hideg lakásokban dideregnek az emberek. A gazdasági, ellátási nehézségeket elsősorban a város szenvedti meg. A naturalizációt folytató fiatal egy primitívebb életformára lefokozódva, de kisebb nélkülözésekkel vegetál.

A Kun Béla nevével összekapcsolt proletárdiktatúra és a Horthy-rendszer között égből válszónval a vörös és fehér terror.

1945 után a vörös rémuralomra való legvalószínűbb utalás is főbenjáró bűn lett volna. Pedig a tanácsközösségnek elvezetett rezsim államfenntartó alapelve az elavult

kökből oltott rettegés volt. Megtiltották a magántelefonok használatát (még orvosi segítség hívásának estére is), a postai levelet csak nyitott borítékban lehetett feladni. A magánházakban a legszorosabb értelemben vett családi keret megvalósulása érdekében a legszigorúbb tilalom alá esett: megvalósult a rendszerellenes szervezkedés jogi tényvalósága.

Az údvös félelem fenntartására a Cserny József vezetése alatt álló létszám fős harmadik feladta volt. E desperádók számos gyilkosságot követtek el a fővárosban is, részben nyilvánosan, főként azonban a pincebörtönök mélyén. Budapestben ugyan is tartaniuk kellett az Antant katonai missziójától. A tiszták megdöbbenve, undorral és felháborodással figyelik a szociáldemokraták háttán magasba kapaszkodó új rezsim működését. Kun Béla is tisztában van ezzel, hogy tiltakozásuk nem üres fenyegetések, és Párizs elég hatalmas ahhoz, hogy pünkösti királyságot egy könnyed kézigénylésű elnökökkel. A megtorlások szabad kezet kapott irányítója Szamuely Tibor helyettes népbiztos. Dülését elsősorban a vidék szenvedte meg. Hat kocsiállító különvonaton negyven pribék kíséretében járja az Alföldet és a Dunántúlt. A két tájegységben 156, illetve 89 ártatlan ember szenved ki a gyilkosok kezében. A halálos ítélet kiszabását vizsgálat vagy bírósági tárgyalás nem előzi meg. Az áldozatok jó része tekintélyes, általánosan tisztelt ember, akik ismertégek okán alkalmasak a terror hatékonyságának szemléltetésére. A kivégzéseket nyilvánosan, sok esetben perverz szadizmussal megtévezve hajítják végre. Amennyiben a gyűlölet statisztikát összegezzük, kiderül, hogy Szamuely négy hónap alatt kétszer annyi életet oltott ki, mint Haynau tábor-szernagy egy év alatt.

A proletárdiktatúrát nem Horthy nemzeti hadserege, hanem az Antant misszió őnteti meg. Engedélyezik, hogy a román hadsereg bevonjon Budapestre. A rendszer gyűlöletét jelzi, hogy Marderescu csapatok puskalövés nélkül foglalják el a fővárost. A népbiztosok gépkocsin Ausztriába menekülnek. A szociáldemokrata színezetű osztrák kormány kényszeredetten ugyan, de angol nyomásra megadja a menekülőket. Ellenérzésekkel azonban jelzi, hogy Kun Bélát és kompániáját azonnal internálják. Szamuely nevével – akit már Európa-szerte ismertté tett a sajtó – írták a kedvezményezettük listájáról. Illegálisan menekül Ausztriába, azonban nagy magyar csendőrek golyója vagy saját pisztolya végez a rettegett terroristával.

A fehérterror szó először a nyugati sajtóútdöngők közleményében jelenik meg. A minősítésből adódó ódiomot jórészt azok a tisztai különítmények idézik a nemzet fejére, melyek a Horthy-hadsereg hatalomátvétele után garzdálkodni kezdenek. Akcióik célpontjai általában azok, akik valamilyen hivatal viseltek a proletárdiktatúra hónapjaiban. Nem bíbelődnek a kivizsgálással, bizonyítással és a václott védekezésnek hallgatásával. A rövid úton meghozott ítélet követi a gyors végrehajtás. A kortárs történetés, Gratz Gusztáv 148-n teszi a különítmények és a népteltek által elkövetett gyilkosságok számát. Valószínű, hogy údozataik egy része valóban büneiért lakott, mindazonáltal az önbíráskodás semmivel sem menthető. A törvényes rend rövid időn belül helyreállt, és mód lett volna a gyantástottak korrek, bírósági úton történő felelősségre vonására. A tisztai különítmények ádáz igazságszűrésnek törekvésére sem felháborodott európai közvélemény nem fogadta el, hogy a vörösteror bünei hasonló módszerekkel torolják meg.

De térjünk vissza 1919 nyarára. Az Antant Magyarországot illetően súlyos dilemmában van. A politikai hatalom birtokosa a Kun Béla vezette népbiztosok tanácsa. Visszont tudják, hogy nem demokratikus választás útján jutottak a kormányzóshoz, és nyugaton a bolshevik színezetű rendszereket egyébként is mérsékelni kedvelik. Eközben Aradon és Szegeden a franciák védelme alatt már a második fehér ellenkormány alakul. Ezeket viszont az Antant a moyrárgia monarchikus politikai eszméket körülíleglő nafalinszagozt orrontja meg.

Az osztrák-magyar florea átadás után Horthy hazatér kenderesi birtokára. Mikor hírt vesz a szegedi ellenforradalmi szervezkedésnek, megjelenik. „Nem halgathatom Kenderesen a fák zúgását – mondja a miniszterelnöknek –, mikor szerencsétlen hazám porban fekszik. Eljöttem, rendelkezék velem.” A hadügyminiszteri társával ki-nálják meg. Gondolkodási időt kér. Habozás kb. öt óráig tart, mint III. Richárdé, aki álszent zúgásból vonakodik a Buckingham által felkínált korona elfogadásától. „Kemény lelkesen után eljöttem, hogy elválljaljam a hadügyi tárcát” – szöli

visszatérve Kenderesről. Ám a budapesti tábornoki missió ellenséges érzélete rövid úton kiküszöböli a legfőbb politikai vezetéstől. Az Antant azonban – akaratára ellenére – ezzel csak egyengeti Horthy hatalomhoz vezető útját.

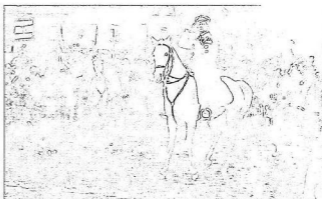
Az új felállításban megalakuló szegedi kormány – immár a harmadik – a fővezéri teendőik ellátásával bizza meg. Eickor Horthy rendkívüli éleslátásról tanácsadó tanácsot ad a kormánynak. Ne törődjenek az Antant kijelölésével, hanem hozzanak létre erős karhatalmi alakulatokat. A hatalmat erős marokkal kézben tartó kormányt a Nyugatot is respektálni fogja.

A volt tengermagyar katonás tömörségtől toborzó felhívást tesz közzé. A Szegeden és környékén megjelenő közleményre 6568 önkéntes jelentkezik. A hét zászlóaljnyi sorakatonaságból, egy huszárszázadból, némi tüzérségből és műszaki csapatokból álló nemzeti hadsereg 1919. augusztus 8-án kezd meg átszervezését Dumánfalra. Eközben ugyanis Lohár ezredes Nyugat-Magyarország területén fehér csapatokat szervezett, és ezek Sióförczra vonulva elismerik Horthy parancsnokukat.

A kormányzó személyi kvalitásairól nyilván akkor kaphatunk ellenszenves vonásoktól legkevésbé terhelt képet, ha udvari történéseiről lapozzuk végig. Nos, feljegyzik 1920-ig terjedő pályafutására vonatkozó legkiemelkedőbb teljesítményeit. Megtudjuk, hogy 1893-ban Sidneyben és Melbourne-ben bárendező és előtáncos, és sokat beszélnek pártatlan kedvességéről, udvari és táncművészetéről. Elegáns, kifinomult modorú gavalér. Edzett sportember. A szalonoknak is kedvence. Az 1896-os év hadseregbejövetségén kerékpározásban harmadik, vívásban első helyezést. A polai haditengerészeti sportversenyen az ezermétere sikertusa és távolugrás bajnoka. Tengerészeti kvalitásairól parancsnokai kiváló minősítést adnak. Biztosan manőverez bármilyen hadihajótipussal, jól ismeri technikai adottságait, teljesítőképességüket. Helyzetfelismerő készsége gyors, döntéseit körültekintően hozza meg és energikusan hajtja végre. „Vállalkozásaiban rámenős és szerencés” – írják.

A szellemi élet egyetlen területe iránt sem mutat hajlamot vagy érdeklődést. Kifinomult fellépésű, határozott modorú, jó megjelenésű tiszt. Egy magyar deszentről a császári és királyi hadsereg felsőbb körébe avanzsáló úr, egy átlagos törzisztisztől elvárható látókörrel. Ily képességekkel kezd magas hivatalba betöltéséhez Magyarország 1920. március 1-jén esküjét letevő kormányzója.

A hivatalba lépő Horthy kétségkívül ne-

1919. november 16. Horthy Miklós csapatai élén bevomul Budapestre

béz örökséget vesz át. A világháború az országot gazdaságilag tönkretette. Az államigazgatást a forradalmak zilálták szét. Trianon következményeként az ország elveszti területét 68%-át, ipara nyersanyagforrásait és felvevőpiacát.

Bár Horthy személyi korlátainál fogva alkalmatlan a válságból kivevő program kidolgozására, van érzéke tehetséges munkatársak kiválasztására. Szerencsére van is miből válogatnia. Bethlen István, Teleki Pál és Klebelsberg Kunó személyében három, gazdasági és kulturális területen jól képzett, tetterős politikus működik közre a rendszer stabilizálásában. Gróf mindegyikük, ám nem a reformkor Széchenyi nevével fémjelzett arisztokrata vonulatának szellemi rokoni. Gondolkodásuk nem demokratikus, de van érzékük a realitások és a kor igényei iránt. Magyarországon, sőt külföldön is jelentős tekintélyük van. A miniszteri cím nem személyeket vonja dícsőfőbe, ok adnak nyugot hivataluknak. Mindhármán angol orientációjúak. Horthyról már említettünk, hogy tengerésztiszt korától ösztönös tisztelet érez a világ legnagyobb hadihottjait uralmát birodalom iránt. Így a Vár us és főhivatalnokai között megvan az elvi egyetértés.

Teleki 1920 júliusától alakít kormányt. A nagy kultúrtűrű, mélyen katolikus érzületű gróf eleve viszolyg a tisztai különítmények erőszakoskodó bandáitól. Márciusz isméri a nyugati demokráciák közvéleményének gondolkodásmódját, és tudja, milyen kárt okoznak az ország nemzetközi hírnevének ezek a garizdiálkodó orgyilkosok. Erélyes kézzel fog hozzá a rendcsináláshoz. A nemzetgyűléssel elfogadhatja a staárius kiterjesztést a magánosok elleni erőszak, a magánlakásértés és a zsarolás büntetésére is. Te-

kinettel arra, hogy két katonai nyomozó Kecskeméten, illetve Izsákon épp 1920 októberében követett el hasonló bűntette, nem lehet kétséges: Horthy királycsinálónak napja leáldozóban van. A kormány utasításra reguláris katonaság veszi körül a különítményesek főhadiszállását, a Britannia Szállót, és letartóztatnak harminc tisztet. A Mátyásföldön befeszkelődött Babarczy-különítmény fegyveres ellenállását tüzharcban, egy gynlogeszed bevetésével törlik le. Teleki a jogrendet, a közbiztonságot bűnszok alatt helyreállítja.

Bár a pénz értékének stabilizálása, az államháztartás egyensúlyának megteremtése és a munkanélküliség fokozatos csökkentése az országba súlyos terheket ró, ez a korszak a Horthy-éra legproduktívabb időszaka. A világháború után még nyugati élelmisszer- és szénsegélyre ualt országban meg-

1920. március 1.

Horthy Miklós leteszi a kormányzói esküt

indul a termelés, helyreáll a külkereskedelmi mérleg egyensúlya, megszűnik a költségvetési deficit. Klebelsberg is messze tekintő politikus, és Bőtvény Józsefnek kívül nincs még egy kultuszminiszter, aki a magyar közoktatás, művelődés és tudomány anyagi feltételeinek megteremtéséért emnyit tenne. A jellegzetes, vöröstégla óvoda- és lakószéplőtelek ezzel országoszerre még ma is láthatók. Két egyetemet alapít, kutatóintézeteket szervez. Am nem csupán a műveltség materiális burkát építi: a kultúra iránti áhítatos tisztelete vonzza a szellem arisztokratáit is. A később Nobel-díjat elnyerő, külföldön már világhíres Wigner Jenő az ő miniszteresége idején fontolgatja, hogy elfogadja a szegedi egyetemen felkínált fizikai tanszéket. Az ajánlatot azért utasítja vissza, mert tart attól, hogy a miniszter utódai nem lesznek majd Klebelsberg szintjén álló partnerek. Ezt joggal hiszi. A kultuszminiszter teljesítményének nagyságát növeli, hogy egy gazdaságilag lábadózó országot bír rá arra, hogy a jövőt megalapozó művelődési értékek megteremtéséért hozzon megerősítő áldozatot.

Tapintunk rá ezután a neutralitáskor pont-ra, a revizionizmus kérdésére. A trianoni békeszerződés a hajdani Magyarország népességéből tízmillió hatszázötven főt cseh, jugoszláv, osztrák és román fennhatóság alá helyez. Az elcsalott területeken azonban több mint hárommillió magyar él, ráadásul jó részük az anyaországgal egybefüggő területen. A trianoni határokat állítólag Wilson amerikai elnök etnográfiai cíve alapján jelölték ki. Eszerint egy terület ahhoz az országhoz csatolandó, melyhez lakossága nemzetiségi karaktere és nyelvvináitott óhaj alapján tartozni kíván. A békeszerződés aláírása előtti meghallgatáson a magyar delegáció vezetője, Apponyi Albert mesztő logikával mutat rá az igazságos határok megvonásának lehetőségére: „Ha érveink nem volnának meggyőzőek, ám kérdezzék meg azokat, akiket ez a kérdés elsőfőben érdekel, de ne rendelkezzenek ruhák, mint ahogy akarat nélkül való nyitjakról szoktak rendelkezni.”

A békekülöttség kérte, hogy azokon a területeken, melyeket Magyarországtól el kívánunk csatolni, tartisanak minden befolyásolástól mentes, szabad népszavazást. Ez utóbbi kikötés azért kellett, mert az érintett területeken cseh, szerb és román megszálló csapatok tartózkodtak, és feltételezhető volt, hogy a szavazás eredményét erőszakos eszközökkel befolyásolják. Apponyi gróf angol, francia és olasz nyelven elmondott beszéde szónoki mestermű, ám tökéletesen hatástalan maradt. Arra vonatkozóan

egyébként, hogy a trianoni határok nem megváltoztathatatlanok, a békekonferencia előidézők, Milleradnak a szerződéshez csatolt kísérőlevele is utalt. „A hatalmak (az Antantról van szó) foglalkoztak ezzel az eshetőséggel is, hogy a megállapított határ esetleg nem felel meg mindenütt teljesen a néprajzi és gazdasági kívánalmaknak. A helyszínen megejtett vizsgálat szűkösséget teheti, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék.” Ez a szöveg világos, egyértelmű. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyar kormánynek Trianon feltételeit vizsgálásán irányuló szándékna nem állt elmentében a nemzetközi joggal. A Horthy-korszak reviziós törekvéseinek megítélésében a perditó kérdés az, hogy helyes közöket választott-e a nemzet sérélmének orvoslására.

1920-ban egy villanásnyi időre úgy látszott, hogy Franciaország érez hajlamot saját, versaillesi döntése felülvizsgálatára. A hajdani magyarországi nagykövet, Maurice Paleologue magyar szimpátiájához fűződő reménykedés azonban szétfoszalt, és Franciaország elkötelté magát a Kis-Antant államaival nyelbe töltött szövetség mellett. Nyilvánvaló: politikai képtelenség lenne, hogy a gyűrbő fogott Magyarország területi követeléseit saját védelemével szemben támogatja. Az viszont a történelem gyilkos iróniája, hogy két évtizeden belül a francia szövetség Csehszlovákia és Jugoszlávia számára olyan vilámláhrítónak bizonyult, mely egyenesen a vilámlót szállítja a házhoz.

Mintán Magyarország igazságát francia támogatással nem keresheti, a Bethlen-kormány Anglián felé orientálódik. Bár Versaillesben Nagy-Britannia határozott ellenállást nem tanácsát az eléggé francia izlésű határszabályozással szemben, bizonyos faanyagis már 1919-ben megfigyelhető rajta: úgy nem meglepő, hogy néhány év múlva a felsőházban Thomas Newton lord határozott rokonszenvvel támogatja a magyar határrelvíztő gondolatát. Még szélesebb visszhangot vert lord Rothermere hasonló nézeteinek kinyilvánítása. A sajnosmágnás brit újságok tulajdonosa, és véleményét a Daily Mailen kívül három világlap rezonanciája erősíti. Magyarországnak a tekintélyes protektorok iránti hálját az egyetemnek is leróják. A budapesti egyetem 1929-ben Newton, Robert Goweret és George Sydenhamet, a szegedi egyetem pedig lord Rothermere-t avatja díszdoktorává. A marxista történetírásnak az az állítása, hogy a revizionizmus csak az uralkodó osztály nacionalista méltelye volt, a tényekkel nincs összhangban. Mikor lord Rothermere híres jelmondatát – „Igazságot Magyarorszá-

A kormányzó

naki” – a brit sajtó világga röpti, egy közszólólevelet küldenek számára. Ezt Magyarország egymillió kettőszázharminc ember írja alá. Ha figyelembe vesszük az akkor hírközlési és közlekedési viszonyokat, és azt, hogy az ország lakossága nyolcmillió, megítélhetjük, milyen mértékben hatotta át a nemzetet a revizió eszméje.

Itt szét kell választanunk két irányzatot. A reviziós követelések egy része – és ez lehetett a számosabb és hangosabb tábor – az ezérvés határok visszaállításáért tört lándzsát. Az okos, tudós, az európai hatalmi erővonalrendszerrel érzékeltó Telek, továbbá a realpolitikus Bethlen ezt a bonf-bütőt gőzös fejű úbrándkergetést elutasítják. A reviziós bizottság elnöke, Telek a wilsoni elv alapján áll, hiszen tudja, hogy a legnagyobb eredmény, ami a nyugati demokráciától kikicsikarható, a valódi etnográfiai határok kialakítása. Telek idevágó nézeteinek, melyet a baráti körben teljes önzanséggel fejtegette ki, leghatékosabb tanácsja a bajai dr. Újpeyter Elemér. A diplomata tanítványa és külügyminiszterümmi szolgálatban években át munkatárs Teleknek. Emlékirata a miniszterelnökre vonatkozó legböcsesebb forrásmunkák egyike.

Az európai kultúrájú Telek és Bethlen alkalmas lenne arra, hogy a Nyugat gondolkodásmódjának megfelelő, szűvs, higgadt évelésével, az akkor közvéleményét Trianon igazságtalanságára ráddöbentse. Ekkor azonban egy tragikus fordulat következik be. Az gazdasági világválság előzése sörpör

végig Európán. Az óvatos Bethlen érzi, hogy olyan vihar közeleg, melynek pusztító erejét a rendelkezésére álló törekény eszközökkel nem fékezheti meg. Bár kimondott politikai tehetség, tekintélye a parlament és a kormányzó előtt rendkívüli, a kormányzástól önként visszalép. A kedves olvasó, aki főként csak a hatalomhoz még teljes alkalmatlanság esetén is görcsösen ragaszkodó politikustípust ismeri, nehezen tudja el-

képzelni, hogy ez a nagy formátumú államférfi a szerepváltástól mindig idegenkedett. Bár kétségtelenül kedvét lel a politika-csinálásban, a miniszterelnöki megbízást több ízben utasítja vissza. 1921-ben is csak Horthy hosszas kérésére vállalja a kormányvezetést. Nem tagadható, hogy kormányzásra néhány rosszul megválasztott munkatársra árnyékok vet, továbbá a magyar földkérdés megoldása terén javíthatatlanul

konzervatív. Ám hibáival együtt is a politikus formátumot messze meghaladó történelmi személyiség volt. Visszavonulása Horthy számára erős támasznak elvesztését jelenti. Bár a pályakorrekció még jelentéktelennek látszik, a kormányzó ekkor kezdi követni azt a külpolitikai vonalat, mely a katasztrófahoz vezet.

Folytatjuk

Dr. Dániel József

Az ember és a növények

VI. Zöldségfélék

A zöldségfélék beltartalmi értékei (100 g friss anyagban)
(Balázs S. – Fülös I. nyomán, 1987)

Nevé	Energia (KJ)	Cukor (g)	Fehérje (g)	Ca (mg)	Fe (mg)	Vitaminok			
						C (µg)	B ₁ (µg)	B ₂ (µg)	Karotin*
Szilvabokca	228	3,7	3,2	40	1,1	120	200	80	0,4
Cékla	142	4,3	0,5	30	1,0	40	—	—	x
Csemegecukorica	272	3,9	2,3	40	2,6	12	x	x	0,02
Feketeárpocsa	105	2,0	0,4	40	0,6	40	40	60	0,02
Fejlesszálla	67	1,0	1,1	50	2,0	20	80	100	1,0
Héjas retek	92	1,7	0,5	30	1,5	20	80	50	x
Karalábé	150	2,5	0,7	70	0,8	80	50	50	0,1
Karfiol	134	2,3	1,5	18	0,5	65	80	100	x
Kékárpocsa	150	0,7	0,6	58	0,7	66	120	150	3,2
Paprika	67	2,4	0,6	18	0,7	120	—	80	0,13
Paradicsom	138	2,4	0,4	30	0,2	25	100	60	0,4
Petrezselyem gyökér	192	4,6	0,8	65	0,9	39	50	80	x
Petrezselyem levél	209	2,8	2,5	140	3,5	170	190	300	5,0
Sárgarépa	188	4,8	0,5	80	0,7	8	50	50	6,0
Spenót (fehér)	80	0,4	0,9	20	0,7	20	50	40	x
Spenótök	134	1,8	0,2	15	0,2	19	50	100	0,08
Spenót	84	0,6	2,1	190	3,9	50	80	200	4,0
Torma	335	6,0	1,9	136	1,8	76	x	x	x
Uborka	38	1,8	0,3	30	0,4	14	80	50	0,01
Vörshagyma	188	8,1	0,5	20	0,2	11	50	30	x
Zölösök	268	2,4	1,2	50	0,6	20	200	200	0,2
Zölösör	347	2,8	3,5	30	1,7	20	200	150	0,4

Jelmagyarázat: * = A-vitamin elővitaminja x = nyomokban

Vitaminigények (felhőtt/hap), amelyekből a szükséges zöldségfélék mennyisége összevethető: A-vitamin (µg): 1000 - B₁-vitamin (mg): 1,5 - B₂-vitamin (mg): 1,7 - C-vitamin (mg): 60. Fl.: 10 ékg karalábé, 5 ékg paprika, 30 ékg hónapos retek fedezheti külön-külön a napi szükségletet.

lassuk meg tehát a szedési időpontot, s a leszedett termést 1-2 óra belül használjuk fel a főzéshez, pároláshoz, vagy helyezzük a mélyhűtőbe, ahol hónapokig a megőrzési minőségét! Néhány sav - legfőképp alma-, citromsav - is hozzájárulhat a zöldségfélék harmonikus íz- és zamattanyagjának kialakításához. A sóskában lévő oxálsav már nem mindegyikünk

számára kívánat savanyú íz kölcsönöz a növénynek. Ezen vegyületek mennyisége is jelentősen lecsökken az érés előrehaladtával, tehát a "szüret" időpontja ez esetben sem mindegy!

A fehérjék a növényekben jóval alacsonyabb százalékos értékkel szerepelnek, mint az állatoknál. Egyes zöldségeinkben kimagszó az előfordulásuk: a babban,

A szénhidrátok közül a leggyakoribb afeztő anyagok a cukor, amelyből a zöldségben 8%, a tormában, sárgarépa-ban és káposztafélékben 4-6%, sőt a paradicsomban is 2-3%-nyi a részarányuk. A legtöbb zöldségfajnál az érés során nő a cukortartalom a keményítő rovására, míg a zöldbab és zöldborsó, valamint a csemegecukorica esetén fordított folyamat megy végbe - azaz a cukor keményítővé alakul, s ez rontja élvezeti értéküket. Ez utóbbi kedvezőtlen folyamat a különösen meleg, esős napok hatására meglehetősen gyorsan lejártszódat: hamar megszűregzik a kifejtő borsó! Sőt hasonlóan gyorsabb a keményítővé alakulás a hüvelyből kifejtett szemek esetén is. Jól vá-

borsóban és a földmogyoróban a szárazanyag-tartalom 4-6%-át is elérheti e könnyen emészthető szerves anyag.

Zöldségünk kedvezően alacsony energiatartalma elsősorban a mindössze 0,1-0,2 g/100 g *zöldtartalmonak* köszönhető. Ezért nem veszélyeztetik koleszterinszintünket.

Kiemelkedő jelentőségű táplálkozásunkban a zöldségfélék *vitamintartalma*, hisz az eddig ismert vitaminok közül – a B₂ és a D-vitamin kivételével – az összes többi megtalálható vizsgált növénycsoportunkban. Az A-vitaminnak csak az ún. provitaminja (ld. Karotin) található meg sok zöldégnövényünkben, amely vegyület az emberben és állatokban alakul át teljes értékű A-vitaminná. A mellékelt táblázat alapján kiválthatjuk kedvezőeneket a napi vitaminszükséglet biztosításához. A vitaminok további tagjairól, azok élettani

hatásairól egy közeljövőben tervezett írásban szeretnék részletesebb tájékoztatást adni kedves olvasóinknak.

Az *ásványi anyagok* (a tartalomnak kb. 1%-át adják) szintén könnyen felvethető zöldégnövényeinkből. Az alábbiakban az ásványi anyagok csökkenő sorrendjét és jelentősebb előfordulási helyeket szemléltetem: kálium (K): spenót, kelkaposzta – foszfor (P): borsó – kalcium (Ca): spenót, torma, petrezselyemlevél – magnézium (Mg): spenót, borsó (a Mg együtéként minden klorofilltartalmu növényi részben előfordul) – nátrium (Na): cékla, spenót – vas (Fe): spenót és kelkaposzta. Kiemelném „univerzális” ásványianyag-forrásunkat, a spenót növényünket.

A felsorolt vegyületek és ásványi anyagok mellett szinte végtelen sok egyéb anyag (pl. illóolajok) is hozzájárul még az egyes zöldségfélék jellegzetes ízét, zamátját meghatá-

rozó tényezőkhöz. A felsorolt értékes beltartalmi anyagok adják a vegetáriánus táplálkozásnak alapvető étrendi elemét is. A friss, kiváló minőségű zöldségfélék előállítása is kitartó szorgalmat, szakzsérr ismereteket és gyakorlatot kíván. Huzai viszonyaink (Baja környékén különösen!) kénálják az objektív feltételeket (kedvező talaj, éghajlat és öntözési feltételek), csak az elhatározás hiányzik a legtöbb esetben ahhoz, hogy márciustól november végéig saját munkával termelt friss zöldségfélékhez jussanak azok a családok is, amelyek anyagi okok miatt a piaci beszerzési lehetőségből kimaradnak. Elszomorító látvány, hogy a hajdan virágzó hobby-kertek legtöbbször napjainkban „gizgaz, dudva és muhar” terem csupán!

Remélem, nem a jövőnket jelképezi ez a videó.

Dr. Laki Ferenc

A Bajai Városvédő Egyesület

Bizonyára a Bajai Honpolgár olvasói közül is sokan emlékeznek még arra, hogy 2005. nyarán komoly ellenérzésnek fogalmazódtak meg a Szentháromság téren felépítendő új épület homlokzatával kapcsolatban. Akkor úgy tapasztaltuk, hogy a város polgárait igenis foglalkoztatják a körülöttük zajló események, csak hogy azok jó része meglehetősen későn kerül nyilvánosságra, és így már nincs esély arra, hogy a lakosság érdemben mondhatson véleményt róluk. Ez a tapasztalat volt az egyik mozgatója a Bajai Városvédő Egyesület létrejöttének. A másik az a több évtizedes zajló folyamat, amelynek – úgy véljük – betetőzője az előbb említett épület megjelenése a főtéren. A középkorúak és az idősebb generáció tagjai még őrzik emlékeztülnek a régi Baja hangulatát, egységes arculatát, a polgárházak homlokzatának színeit és díszét, a járdák burkolatát, a dús lombú fikákkal övezett utcákat, a virágos parkokat, a Sugovica fürdésre, evezésre csábító vizének selymességét, a szigetre vezető híd emberi léptékét, a főtérről alatt ringatózó csónakok békésen színes kvakkáját, a Déri-kert lépcsőinek ívét és az azokat díszítő virágtartókat... – és a sort még hosszan folytathatnám. Nos, mára ezek jó része semmivé lett. Kaptunk helyettük Bácska Áruházat, „Hullámos házat”, társasházakat a belvárosba, szörnyzülött vasútállomást, a várost kettészelő főutat, sárga lépcsőket a Déri-kertbe, vasúti fe-

lüljáróra emlékeztető, sivár Sugovica-hidat... – és sajnos ezt a sort is hosszan folytathatnám. A hiányérzetünket pedig nem holtai múltba révedő nosztalgia gerjeszti. Tessenek csak előkeresni a korabeli fotókat, és bárki pillanatok alatt meggyőződhet arról, hogy ebben a városban valóban járhatóan pusztítások történtek. De talán még nem pusztult el minden. Talán érdemes még tenni valamit a megmaradt értékek megóvásáért, esetleg feltámasztható még a múlt néhány olyan részlete, amely újra a lakóhelyünk díszé lehetne (milyen szép lenne például, ha a Tóth Kálmán téri parkot ismét körülvethetné a műves kovácsoltvas kerítés, vagy helyére kerülhetne a teret egykor díszítő többszögű kandelláber). Többek között ezekért a célokért szeretne fellépni az új folyamán bejegyzett Bajai Városvédő Egyesület. De sajnos akad teendőnk a további pusztítások megakadályozása terén is. Most éppen azért kell alárírásgyűjtő akciót indítanunk, hogy ne épülhessen bevárásröközpont a Sugovica partján, arra a területre, amely a pihenés, a kikapcsolódás helyszíne kellene hogy legyen, és amit menthetetlenül eltűnne az a zajterhelés és levegőtlenítés, amit egy ilyen nagyszámú áruház megjelenése okozna. Arról már nem is beszélve, hogy hogyan mutatna a folyó partján egy ekkora építmény! (További részleteket találhatunk erről az újról és az egyesületeiről honlapunkon, amelynek címét alább olvashatják.)

Kérem Önöket, csatlakozzanak minél többen az egyesülethez, próbáljunk meg együtt tenni valamit a város értékeinek megóvásáért! Azok jelentkezését is várjuk, akik bár nem Baján élnek, de őrzik egykori lakóhelyükhöz való kötődésüket.

Pethő Attila
a Bajai Városvédő Egyesület elnöke

Elérhetőségeink:
Bajai Városvédő Egyesület
6500 Baja, Szent-Györgyi Albert u. 3.
Telefon: 70-523-82-66
e-mail: varosvedo@baja.hu
Internet: www.varosvedo.baja.hu

Köszönet az 1%-ért

Köszönjük mindazoknak, akik 2005. évi személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával 211 504 forinttal támogatják tevékenységünket. Az APEH által kitöltött összeget a következő működési költségekre fordítottuk:

– nyomdaköltségre:	95 634 Ft
– szerzői honoráriumokra,	
megbízási díjakra:	98 100 Ft
– újságok postai feladására:	8 167 Ft
– helyi újságtérjesztésre:	9 625 Ft.

Továbbra is tisztelettel várjuk támogatni! Adószámunk: 19047403-1-03
Bajai Honpolgár Alapítvány
Kuratóriuma

Védendő védtelenek: a tavaszi hérics

A Baja környéki homokpusztai gyepek ritka növénye az a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), amelynek fénylően aranyárga virágait márciustól májusig csodálhatjuk. A 30-40 centiméter magasságra fejlődő évelő növény erős gyökértörzséből számos gyökér ered. A szár töve barnás pikkelyekkel borított, fellette figyelhetjük meg a szót állást, vékony sallangokra szellett és száron ülő leveleket. A felálló hajtások csúcsán többnyire négy, magányosan nyíló virág fejlődik: átmérője 3 és 7 centiméter közötti, s a szirmok ölelésében (számuk 10 és 25 között változik) nagyszámú porzót és termőt figyelhetünk meg. A virág aszmagtermései olyan tömött, gömbszerűen ható termés csoportba igazodnak, amely éréskor részére esik. Közeli rokona a Magyarországon Orosháza és Bátorfajka térségében előforduló erezélyi hérics (*Adonis trunsvyanica*), amelyet a tavaszi hérics és a volgai hérics (*Adonis vologensis*) hátridjének tekintenek.

A boglárkafélék (*Ranunculaceae*) családjába tartozó növény tudományos elnevezése első szavának névadója a görög mitológia Adóniszja (latinul *Adonis*, a föníciai *adon* – ír – szóból), aki Kínirasz ciprusi király és saját leánya, Mithra kapcsolatából született. Aphrodité már gyermekkorában megkedvelte Adónisz, majd szépsége miatt beleszeretett; közben Perszeponé is szerelmes lett belé. Zeusz döntése szerint Adónisz köteles lett minden év harmadát Aphroditével a föld felszínén tölteni, másik harmadát az alvilágban Perszeponével leélni, míg a harmadik harmaddal maga rendelkezhet (a leírások szerint Adónisz választása Aphroditére esett). Az ókorban elterjedt és főleg nők épült Adónisz-kultusz a természet észnek elhalál, majd tavasszal újjászületés életének megtestesítése. Az ünnepek az Adónisz

Nyladozó tavaszi héricsek: a hazánkban még sok helyütt előforduló növény Baja környékén ritka

kerjének nevezett cserépeőnybe ültetett, gyors bimbózáás után rögyvest elborvadó virágok a műlálandóságáig figyelmeztetnek.

Egykori előfordulásától több adattal rendelkezünk: Kovács János 1896-ban, a Dúdas Gyula szerkesztette *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfia*-jában (125. oldal) a vármegye növényei között felsorolta a tavaszi héricset is. Prodan Gyula zombori tanár *Bács-Bodrog vármegye flórája* című dolgozatában (*Magyar Botanikai Lapok*, XIV. kötet, 1915. 222. oldal) előfordulásáról a következőket írta: „*Adonis vernalis* L. Kaboli, sarkászentiváni és a futaki erdő tisztásain (Zork.); Óbecse (Kov.); bezdáni erdő szélén, Madaras legelőn, Ludastó emelkedettebb partján, Jánoshalma és Vármegehatár homokos dombjain gyakori. Néhol a szikes legelő szélére is befrkőzik (Kaboli)”. A növény legjelentősebb hazai élőhelyei napjainkban a löze- és homoki gyepek, a száraz napsütötte lejtők, ligetes tölgységek és legelők: leggyakrabban a Dunántúli hegységein, illetve dombásein, az Északi-középhegységben és az Alföld több pontján találkozhatunk vele. A tavaszi hérics Baja környékén a madarasi legelőn, a Hajósi homokpuszta természetvédelmi területen és a nemessáduddvar-érsékhalmi lággyepeken figyelhető meg.

Számos népi elnevezés ismert a tavaszi héricessel kapcsolatban. A Hoffmann-Wagner fíle *Magyarország vörög növényei* (Természettudományi Társulat kiadása, Budapest, 1907. 112. oldal) című könyv az alábbiakat adja meg: „kaporózza, sárga humor v. kökőrcsin, sárga leánykőkőrcsin, tyúk-szemvirág”. A Caspody Vera – Priszter Szaniszló szerzőpáros által összeállított *Magyar növénynevek szótára* (Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966. 79. oldal) a következőket közli: „kakasvirágfi, kalapózza, kaporózza, kikerics, kikerics, papótkes, sárgahumor, sárgakőkőrcsin, sárga-leánykőkőrcsin, sárgamezeirózza, sárga-pusztarózza, tyúk-szemvirág”. Az elnevezések bősége jól példázza elődeink megfigyelőképességét és fantáziáját.

A növény minden része erősen mérgező hatású, mellékgyökereinek kivonattal a népi gyógyászat egykor vizelethajtóként használt. Az állatok legelés közben kikerülők, szarát még a szénában is otthagyják.

A tavaszi hérics védett, természetvédelmi értéke tőkenként 2000 forint.

Dr. Nebojski László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Ámilia, Bálint Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kóthencz Katalin, Kovács Zsuzsanna,
dr. László Ferenc, dr. Mayer Ákos,
dr. Nebojski László, Schmitt Antal

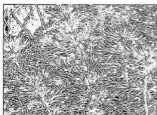
Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Pestiacím:
6500 Baja, Oltványi Inna u. 14.
Telefon: 79/325-999

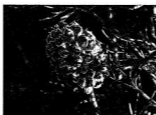
Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány támogató bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fűkaja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Aréval Nyomda Kft.
Baja, Atilla u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Élvirágzás után, termést érlelve

A tavaszi hérics termése